

AZ ORVOSI KÖNYVTÁROS

Országos Orvostudományi Információs Intézet
és Könyvtár, Budapest

1990
30. évf.

3

A z
O R V O S I K Ö N Y V T Á R O S
Medical Librarian

1990.

30. évf.

3. szám

ORSZÁGOS ORVOSTUDOMÁNYI INFORMÁCIÓS INTÉZET ÉS KÖNYVTÁR

Budapest

Szerkesztő:

dr. BENDA Mária

BERECZ Katalin

Szerkesztőség:

Országos Orvostudományi Információs
Intézet és Könyvtár hálózati és
módszertani osztály

Budapest, VIII. Szentkirályi u. 21.

1444 Pf. 278

Tel.: 138-4133; -4333; -4533.

Számunk munkatársai:

BERECZ Katalin, az Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár mb. osztályvezetője, Budapest; dr. BORSY Tamás, az Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár osztályvezetője, Budapest; Ana GERC, a Belgyógyászati Klinikai Könyvtár munkatársa, Szarajevo; Ursula HAUSEN, az Egészségügyi Világszervezet munkatársa, Genf; dr. KOLTAY Tibor, az Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár főmunkatársa, Budapest; Milenko KRSMANOVIC a Belgyógyászati Klinikai Könyvtár munkatársa, Szarajevo; RAGNHILD LANDE, a Trondheimi Egyetem Orvosi Könyvtárának munkatársa, Trondheim; Raisza PAVLENKO és Mihail VEINBERG, az Uljanov Orvosi Könyvtár munkatársai, Kijev.

HU ISSN 0030-6010

Felelős kiadó: dr. Fedinecz Sándor

Készült: az Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár Sokszorosító osztályán.

Felelős vezető: Selmecsi Nándor

Pld.sz.: 300 B/5, Budapest, 1990.

T A R T A L O M

	Oldal
Szerkesztőségi közlemény	169
Ursula HAUSEN: Az Egészségügyi Világszervezet dokumentációs tevékenysége	170
Ragnhild LANDE: Könyvtáráutomatizálás Norvégiában, különös tekintettel a Trondheimi Egyetem orvosi könyvtárára	184
BERECZ Katalin: Számítógépes hálózatok hazánknál fejlettebb országokban	188
Raisza PAVLENKO, Mihail VEINBERG: Az egészségügyi dolgozók szakirodalmi olvasási szokásainak néhány pszichológiai jellemzője	201
Ana GERC, Milenko KRSMANOVIC: A Medline CD-ROM-on egy kis kórházi könyvtárban	207

K o n f e r e n c i á k - é r t e k e z l e t e k

Az orvosi könyvtárosok és orvostanácsadók 17. táj-
értekezletén elhangzott előadások. Kaposvár, 1990.
július 9-11.

KOZMA Zoltánné: Néhány szó a Somogy megyei Arató Miklós Orvosi Könyvtár multjáról és jelenéről	217
BORSY Tamás: Felejtsük el a mágneses adathordozókat? Kezdeti tapasztalatok a CD-ROM adatbázisok felhasználása terén	222

S z e r k e s z t ő s é g ű n k p o s t á j á b ó l

BORSI József: Tapasztalataim a Trondheimi Egyetem orvosi könyvtárában	231
--	-----

R e f e r á t u m o k - s z e m l é k

CD-ROM körkép /Összeáll.: KOLTAY Tibor/	233
M.B. Line: A kiadványok egyetemes hozzáférhetőségének kérdése az elektronika korában. /Ism.: KOLTAY Tibor/	239
Thai Medical Literature Index 1980-1984. Philippine Medical Literature Index 1980-1986. /Ism.: KOLTAY Tibor/..	243

M E D I C A L L I B R A R I A N

1990

vol. 30.

No 3

C O N T E N T S

Editorial	169
Ursula HAUSEN: The documentation of the World Health Organization	170
Ragnhild E. LANDE: Library automation in Norway with special reference to the Medical Library Trondheim University	184
Katalin BEREZ: Computer networks in developed countries	188
Raisa I. PAVLENKO, Mihail A. VEINBERG: Some psychological aspects of professional reading of medical specialists	201
Ana GERC, Milenko KRSMANOVIC: Medline on Compact Disc in a small medical library	207

C o n f e r e n c e s - m e e t i n g s

Lectures held at the 7th conference of medical librarians
and advisors, 9-11 July, 1990, Kaposvár

Teréz KOZMA: About the past and present of the Somogy County Arató Miklós Medical Library	217
Tamás BORSY: Forget magnetic information carrier? Initial experiences with CD-ROM databases ...	222
Letters to the editor	231

A b s t r a c t s a n d r e v i e w s

CD-ROM survey /by Tibor KOLTAY/	233
M.B. LINE: General accessibility of publications in the electronic era /Abstract by Tibor KOLTAY/ ...	239
Thai Medical Literature Index 1980-1984, Philippine Medical Literature Index 1980-1986 /by Tibor KOLTAY/.	243

SZERKESZTŐSÉGI KÖZLEMÉNY

Tisztelt Olvasó!

Az Orvosi Könyvtáros ez évi harmadik száma, amelyet Ön most kezében tart, több szempontból is tematikus. Mindenekelőtt azért, mert tartalmazza az orvosi könyvtárosok és orvostanácsadók legutóbbi tájéртекеzletének két előadását.

A tárgyalt témák és cikkek összefüggése azonban nemcsak ebben áll. Az említett két előadás egyike, Borsy Tamásé, a CD-ROM technológia kérdéseivel foglalkozik. Ugyanennek a problémakörnek más vetületét tárja elénk két jugoszláv szerző cikke. A CD-ROM körkép c. szemle elnevezése remélhetőleg önmagáért beszél, de erről az új technológiáról szó esik az M.B. Line cikkéből készült referátumban és R. Lande norvég szerző cikkében is.

Itt egy újabb kapcsolódási pontot találunk. Egy Norvégiában dolgozott magyar orvos levelében éppen a cikkben bemutatott könyvtár szolgáltatásait méltatja.

Téma szerinti kapcsolódásról nincs szó, mégis meg kell említenünk R.I. Pavlenko és M.A. Veinberg cikkét, amely olyan kérdésekkel foglalkozik, amelyekkel kapcsolatban bizonyára minden magyar orvosi könyvtárosnak van tapasztalata, így sokaknak lehet a szerzőkkel azonos, azt kiegészítő, vagy éppen a leirtakkal vitatkozó véleménye. Örömmünkre és mindnyájunk épülésére szolgálna, ha ezzel kapcsolatos gondolataikat cikk vagy olvasói levél formájában meg is írnák az Orvosi Könyvtáros számára.

AZ EGÉSZSÉGÜGYI VILÁGSZERVEZET DOKUMENTÁCIÓS
TEVÉKENYSÉGE

Ursula HAUSEN
Egészségügyi Világszervezet
Genf

Az Egészségügyi Világszervezet /World Health Organization, WHO/ az ENSZ szakosodott ügynökségeinek egyike. Negyven évvel ezelőtt hozták létre, azzal a céllal, hogy "irányítsa és koordinálja a nemzetközi egészségügyi tevékenységet" /1/. Ebben a funkciójában a WHO közvetlen partneri kapcsolatot alakított ki 166 tagországaival. Országos programokat támogat és hozzájárul a széles értelemben vett egészségügyi információcsere elmélyítéséhez az egész világon. A WHO rendszeresen felülvizsgálja és publikálja általános munkaprogramját, amely 6 éves periódust ölel át. A legfrissebb a nyolcadik általános munkaprogram 1990-1995 /1987/.

Az országokhoz kötődő tevékenység többnyire a hat regionális iroda közreműködésével zajlik. Az Európai Regionális Iroda Koppenhágában található. A WHO egy intézetek-közötti együttműködési hálózatot alakított ki saját programjának országos, országok-közötti, regionális, régióközi és globális szintű támogatására. A WHO politikája - ahogyan az Egyesült Nemzeteké is - az, hogy WHO Együttműködési Központok kijelölésével a meglevő nemzeti egészségügyi kutatóintézetek tevékenységét hasznosítsa. Ez kétségtelenül növelte a nemzeti részvételt a szervezet munkájában. Az Európai Régió 429 központjából közel egyharmadot, azaz 133 intézményt Kelet-Európában találunk.

A WHO európai tagországai elkötelezték magukat, hogy 38 program megvalósításán dolgoznak közösen. Ezek mindegyike egy-egy, az emberek egészségével kapcsolatos alapkövetelményhez kötődik és részét képezik az "Egészséget Mindenkinék Európai Stratégiájának". Az Egészséget Mindenkinék Céljai elnevezésű kiadvány 8 nyelven jelent meg /2/. Kapható ennek egy rövidített változata is, amely az "Egészséget Mindenkinék 2000-re" minden egyes célkitűzésével megismertet. Ami bennünket legjobban érdekel, az az egészségügyi információs rendszerekről szóló pont.

Az egészségügyi információ támogatása

A WHO egyik célja az, hogy 1995 körül minden országban meglegyenek a WHO publikációk nyomon követésének és az egészségügyi rendszer számára releváns dokumentumok szelektív terjesztésének mechanizmusai.

A központ és a regionális irodák könyvtárai részét képezik az egészségügyi szakirodalmi szolgáltatási programnak. Ez a program felméréseket, oktatást-képzést, regionális orvosi könyvtárakat, nemzeti és regionális hálózatokat, bibliográfiai szolgáltatásokat és dokumentumellátást foglal magába.

A WHO publikációs programja

Publikációk

Hagyományosan a WHO publikációi monografikus sorozatok voltak és a más típusú publikációk ritkaságnak számítottak. Ez némileg megváltozott az utóbbi években. Több, a sorozatoktól független könyv jelenik meg. Fontos monografikus sorozat a Technical report series /kutatási jelentések sorozata/ és az EURO Reports and Studies /európai jelentések és tanulmányok/. Mindkettő szakértői bizottságok jelentéseit, illetve tanácsadó csoportok üléseinek jegyzőkönyveit tartalmazza, például a biológiai szabványosítás /biológiai termékek, vakcinák, nemzetközi referencia-reagensok, vérkészítmények iránt támasztott követelmények/. Az EURO Reports and Studies sorozatban a közelmúltban olyan kötetek láttak napvilágot, mint "Mycosisos megbetegedések Európában", "Gyógyszerek az időseknek", vagy Paul Weiss könyve az "Információs szolgáltatások Európában" /5/.

Ideiglenesen szünetel a Public Health Papers /közegészségügyi tanulmányok/ monografikus sorozat kiadása.

Elérkezett az az idő, amikor az egészségügyi információt aktívabban és közérthető formában kell nyújtani minden érdekelt számára. Földünk lakóinak 99 %-a kérte kormányai, egészségügyi minisztériumai útján a WHO-t, hogy lássa el őket statisztikai, epidemiológiai, demográfiai adatokkal, a vegyi anyagok mérgező voltára vonatkozó információval. A nemzeti testületek maguk is hozzájárulnak ahhoz, hogy ez az információ létrejöjjön. Ilyen

összehasonlító adatokat a WHO hetente, negyedévenként és évente állít össze és publikál a Weekly Epidemiological Record /Heti epidemiológiai jelentés/ World Health Statistics Quarterly /Világ-egészségügyi statisztikai negyedéves folyóirat/ és a World Health Statistics Annual /Világ-egészségügyi statisztikai évkönyv/ formájában.

Ezekben vannak információk a fertőző betegségekre és az AIDS-re vonatkozóan. Az "Egészségügyi Világszervezet hetedik jelentése: Az Egészséget Mindenkinék 2000-re stratégia" című dokumentum hét kötete 1987-88-ban jelent meg. Ez a hét kötet hatalmas mennyiségű információt tartalmaz, amelyet a központ és a regionális irodák gyűjtöttek össze. Az európai régió számára a Health projections in Europe /Egészségügyi tervezés Európában/ ad vezérfonalat az egészségügy döntéshozóinak a módszerek és nemzeti szintű alkalmazásuk tekintetében.

Az International Digest of Health Legislation és francia nyelvű változata a Recueil de la Legislation Sanitaire /Egészségügyi-jogi tájékoztató/ az egész világ ide vonatkozó jogi információját gyűjti csokorba és nélkülözhetetlen eszköze a teljes körű tájékoztatásnak. Tervezik ennek az egészségügyi-jogi információs anyagnak a számítógépes feldolgozását, ami szélesebb körű elérését tenné lehetővé. Tárgyalások folynak a Bratislavában működő Egészségügyi Információs Intézettel, amely egy hasonló orosz nyelvű kiadványt^x publikál orosz nyelven Index Medico-Iuridicus címen, amely a szocialista országok egészségügyi-jogi irodalmára koncentrálna.

A WHO Európai Regionális Irodája megkezdte az adatgyűjtést a Health Legislation in Europe /Az egészségügyi jog Európában/ adatbázis számára. Az az elképzelésük, hogy ezt minden egészségügyi minisztérium és egyéb jóhiszemű egészségügyi szakmai szervezet, valamint az orvosi-egészségügyi könyvtárak számára hozzáférhetővé teszik.

A WHO együttműködik az Egyesült Nemzetek más szakosított ügynökségeivel, például a FAO-val /Mezőgazdasági és Élelmezési Világ-

^x Időközben angol nyelven is kiadták. /A Szerk./

szervezet/ a Codex Alimentarius /élelmiszer-kódex/ kidolgozásának munkálataiban, a FAO/WHO Közös Peszticid Bizottságában, az UNICEF-fel az UNICEF/WHO Egészségpolitikai Közös Bizottságában, a Világbankkal és az ENSZ fejlesztési programjával a trópusi betegségek kutatása szakprogramjában, az UNEP-pel és a Nemzetközi Munkaügyi Szervezettel /ILO/ a vegyi anyagok biztonsága kérdésében. Egyes esetekben a WHO publikálja és terjeszti e kutatások eredményeit tükröző jelentéseket, máskor ezt a feladatot a FAO, az UNICEF, vagy mások látják el. A WHO aktívan részt vesz az Egyesült Nemzetek szervezte konferenciákon, így a nők nemzetközi évtizede kapcsán megrendezett két konferencián 1975-ben Mexico City-ben és 1985-ben Nairobiban; vagy a nemzetközi öregedési konferencián, és a nemzetközi népesedési konferenciákon. Meg kell említenem, hogy az ENSZ New York-ban, a FAO Rómában és az ILO Genfben külső felhasználók számára is elérhetővé teszik az UNBIS, a LABORDOC és az AGRIS adatbázisokat. Az utóbbi nemcsak a FAO anyagát tartalmazza.

Aktualizálások

A Rák Előfordulási Gyakorisága Öt Kontinensen /Cancer Incidence in Five Continents/, a Nemzetközi Rákkutatási Ügynökség /International Agency for Research on Cancer, IARC/ kiadványa, amely lakossági bázisu regiszterek anyagán alapszik és amelyet ötéves ritmusban aktualizálnak. Az IARC-t a WHO a francia kormányval közösen alapította Lyonban.

Az immunizálással kapcsolatos részletek találhatók a Nemzetközi utazások és az egészség: oltási előírások és egészségügyi tanácsadás /International Travel and Health: Vaccination requirements and health advice/ című kiadványban. Ez a gyakorlati információt tartalmazó kézikönyv minden évben megjelenik és több nyelvre lefordítják. Hogy hogyan érhetők el a WHO által létrehozott információk elektronikus úton, közvetlenül a felhasználó számára, jól példázza ez a könyv, amelynek tartalma Franciaországban on-line elérhető a MINITEL és a Quotidien du Medecin napilap útján. Mint-hogy közel 20.000 gyakorló orvos érheti el, ez az információ kezelhető közelségbe került hozzájuk.

A kémiai anyagok biztonsága területén a WHO szorosan együttműködik az Egyesült Nemzetek környezetvédelmi programjaival, az

UNEP-pel és a Nemzetközi Munkügyi Szervezettel, az ILO-val. Az Environmental Health Criteria /Környezetegészségügyi Követelmények/ sorozat és a kapcsolódó Health and Safety Guides /Egészségügyi és Biztonságtechnikai Utmutatók/ kötetek aktuális információt nyújtanak ezen a területen. Az utmutatók arra szolgálnak, hogy megkönnyítsék a Környezetegészségügyi Követelményekben megfogalmazott utmutatások alkalmazását a nemzeti vegyianyag-biztonsági programokban. Egy fontos publikáció, a Consolidated list of products whose consumption and/or sale have been banned, withdrawn, severely restricted or not approved by governments /A kormányok által erősen korlátozott, nem engedélyezett, a fogyasztásból és/vagy forgalmazásból kivont, tiltott termékek egyesített jegyzéke/ elkészítéséhez a WHO központ egyik osztálya folyamatosan figyeli a gyógyszerekre vonatkozó közleményeket.

A WHO-nak a szabványosítás területén tett erőfeszítései is együttműködésre alapozódnak. A legjobb példa erre a Betegségek Nemzetközi Osztályozásának fejlődése. Évtizedek óta alapvető eszköze ez a kiadvány az egészségügy összehasonlíthatóságának és alapul szolgál az adatgyűjtéshez, osztályozáshoz, adatok közléséhez és statisztikai elemzéshez. A 10. kiadás munkái most folynak. A jövőben floppy-diszken is kapható lesz. Az együttműködő központok nemzeti nyelvre fordítják.

Sorolhatnánk az egyéb példákat. Itt hivatkoznom kell a "WHO publikációi a szervezet munkáját tükrözik" című cikkekre, amelyet a WHO munkatársai írtak az European Association for Health Information and Libraries által kiadott a Newsletter to European Health Librarians elnevezésű kiadvány számára /6/.

Híradók

A WHO különböző programjai publikálnak híradó kiadványokat Genfben és Koppenhágában. Mindenki számára elérhetők, aki igényli ezeket és célszerű lenne őket a könyvtárfenntartók, kutatók, klinikusok, vagy a középkáderek körében népszerűsíteni és velük megismertetni. Többet közölünk a WHO együttműködő központok adnak ki /közölünk egy, amely az alapellátással foglalkozik, Alma Atában, Kazahsztán fővárosában jelenik meg/.

Az EURO híradójának 2000 Newsletter elnevezésű egyik friss száma /1988. március/ a WHO tagországok nemzeti egészségügyi rendszere fejlődésével foglalkozik, így pl. a Szovjetunió, Csehszlovákia, Magyarország, Ukrajna, Belorusszia, Hollandia, Izland, Svájc és Jugoszlávia egészségügyével. Ezt a kiadványt különböző együttműködő központok felváltva szerkesztik.

WHO periodikumok

A WHO folyóiratainak mindegyike meghatározott feladatot lát el. A Bulletin of the World Health Organization angol és francia nyelven /amelyet az Index Medicus és 20 más orgánus is indexel/, a WHO-nak a nemzetközi kutatási együttműködésben és a közegészségügy fejlesztésének terén elért tudományos eredményeiről tudósít, továbbá beszámol a WHO támogatásával megrendezett vagy WHO szervezésű tanácskozásokról.

A Weekly Epidemiological Report, a World Health Statistics Annual és a World Health Statistics Quarterly - mindhárom angol és francia nyelvű szöveggel - már szerepelt korábban. Az utóbbi egy-egy meghatározott terület adatait közli, pl. anya- és csecsemőhalandóság, egészségügyi gazdaság és aktualizálja az elkülönítést igénylő betegségek statisztikai adatait.

1987-ben indult egy új, negyedévenként megjelenő folyóirat, a WHO Drug Information, amely francia nyelvű változatban is kapható. Ez a folyóirat fontos információkat tartalmaz a gyógyszerekről. A WHO Chronicle 1987-ben való felfüggesztése után ez a folyóirat lett az az orgánus, amelyben az International non-proprietary names for pharmaceutical substances /A gyógyszerészeti anyagok nemzetközi nem-szabadalmazott nevei/ kiadvány kiegészítései megjelennek. Igen fontos, hogy itt jelenik meg a WHO model list of essential drugs /A WHO mintalistája a legfontosabb /elengedhetetlenül szükséges/ gyógyszerekről/ aktuális új kiadása. Mellesleg a WHO drug information kitűnő eszköz az orvosi könyvtárosok számára, hiszen sok könyvismertetést tartalmaz.

A World Health című folyóirat népszerűsítő jellege ellenére minden könyvtár számára megfelel. Negyedévenként megjelenő mellékletként tartalmazza az Education for Health /Egészségnevelés/ c. híradót.

Másik fontos folyóirat a World Health Forum. Az egy-egy országban folyó tevékenységet bemutató cikkek írására ösztönző pályázat 1987-ben zajlott le. A folyóirat az egészségügyi rendszerkutatások eredményeiről informálja a vezetőket és a többi lehetséges felhasználót.

Nem-publikált dokumentumok

- Hivatalos /adminisztratív/ dokumentumok. Ide tartoznak a munkadokumentumok és a végleges jelentések a Végrehajtó Bizottság /Executive Board/ és a Világegészségügyi Közgyűlés /World Health Assembly/ üléseiről és a Regionális Bizottságok üléseiről.

- Technikai jellegű dokumentumok, amelyek a WHO programok végrehajtása során keletkeznek.

1988-ban a 40. évforduló idején a WHO központ és regionális irodák számos információs anyagot bocsátottak közre. A könyvtárak világszerte közszemlére tették az "Information that builds a better world" /A jobb világot teremtő információ/ elnevezésű poszttert.

A WHO által széles körben terjesztett információk körébe tartoznak a speciális információs csomagok, posztterek, matricák, rádióprogramok, a World Health c. folyóirat jubileumi száma, két prospektus: Four decades of achievement /Négy évtized vívmányai/ és WHO What it is, what it does /Mi a WHO és mit tesz?/, továbbá két film, amelyekből az egyik 40 év eredményeiről, a másik a dohányzásról szól.

Fordítási tevékenység

A WHO publikációk fordításai egyre fontosabbá válnak. A WHO díjmentesen biztosítja a fordítási jogokat a kiadók és a kormányzati szervek számára; egyre több országban válik lehetővé, hogy a WHO információi az adott ország nemzeti nyelvén legyenek hozzáférhetők. Ez különösen fontos a közép- és alapfoku képesítésű szakemberek számára készült könyvek, folyóiratok és nem publikált dokumentumok esetén.

A Targets for health for all fordítási jogát 21 ország kapta meg. A Drugs for the elderly és a Health crisis 2000 c. dokumentumokat 10 nyelvre fordították le. Mindkettő látható lesz televíziós változatban is.

A regionális iroda új kiadókat keresett meg abból a célból, hogy nemzeti kiadók hálózatát teremtsen meg az iroda anyagainak szelektív fordítására, kiadására vagy közös kiadására. 1987-ben és 1988 első felében 33 fordítás készült nem munkanyelvekre.

Hozzáférés a WHO dokumentációhoz

Milyen szolgáltatásokat nyújt a WHO genfi központjában működő Health Literature Services /Egészségügyi Szakirodalmi Szolgálat/?

- Könyvtári adatbázisok
- Kereskedelmi katalógusok
- Információ a kapható fordításokról
- Szemlék folyóiratokban, híradókban, indexelés indexelő és referáló orgánumban
- Referenz szolgálat a központban és a regionális irodák könyvtáraiban
- A WHO publikációk és dokumentumok terjesztése.

1986-ban egy integrált on-line könyvtári rendszer kezdett működni a genfi központban URICA szoftverrel, McDonnell Douglas hardveren. Ez az adatbázis - a WHOLIS - hozzáférhetővé teszi bibliográfiailag a könyvtári állományt, beleértve az 1986 óta megjelent WHO publikációkat és a nem publikált dokumentumként kiadott jelentéseket, valamint a referenz-állományt és az új szerzeményeket. A korábbi publikációk adatait fokozatosan visszük be. Az összes adatot a MeSH segítségével indexeljük. A könyvek osztályozása a National Library of Medicine könyvosztályozási rendszere szerint történik. A WHDOC: List of recent WHO publications and documents /új WHO publikációk és dokumentumok jegyzéke/ c. bulletin kéthavonta jelenik meg. Új formájában tartalmazza az összes WHO publikáció adatait, beleértve a WHO folyóiratokban megjelent cikkeket az elmúlt két hónapra vonatkozóan és a WHO tagországai egészségügyi vezetői és dolgozói számára hasznosnak ítélt dokumentumok válogatott jegyzékét. A bulletin külön angol, francia és spanyol nyelvű változatban adja meg egy-egy dokumentum adatait, rendezvények,

szerzők, országok és téma szerinti mutatót tartalmaz. A WHOLIS bibliográfiai adatai, valamint a Medline és más rendszerek válogatott találatai floppy-diszkre tölthetők és mikroszámítógépen, CARDBOX PLUS szoftverrel, a WHO műszaki osztályán kialakított bibliográfiai fájlba is átvihetők.

Koppenhágában tovább folyik az EURODOC adatbázis kialakítása, amely tartalmazza a regionális iroda dokumentumait és publikációit, a regionális bizottság határozatait 1987-től, továbbá a tagországoknak az Egészséget mindenkinek programra vonatkozó információit és nem-WHO dokumentumokat. Ezeket az adatokat az Egészséget mindenkinek program céljainak megfelelően indexelik, továbbá a résztvevő szervezetek, a WHO programok alapján és a MeSH-nek megfelelő kulcsszavakkal látják el.

Az EURODOC már a WHO-n kívüli felhasználók számára is elérhető. Az EURODOC: documentation retrieval database, a "hands on" user guide /EURODOC: dokumentumvisszakereső adatbázis, "íránymutató" felhasználói útmutató/ is kapható hozzá.

Hogyan szerezhető be módszeresen információ a WHO publikációkról és dokumentumokról? Már említettünk két adatbázist, az EURODOC-ot és a WHOLIS-t és a WHDOC kéthavonta megjelenő tájékoztató bulletinjét. Bizonyára feltűnt, hogy az utóbbi jellege megváltozott, amióta elektronikus uton állítják elő.

A MEDLINE vagy MEDLARS, on-line eléréssel, vagy CD-ROM-on tartalmazza az összes WHO folyóirat cikkei, a World Health, a World Health Forum, és az új WHO Drug Information cikkeinek kivételével.

Kereskedelmi katalógusok

A WHO központja és a regionális iroda katalógusokat is közread, amelyek a könyvtárosok és tájékoztatók fontos eszközei. Genfben jelent meg egy attraktív történeti katalógus: World Health Organization Publications Catalogue 1948-1989. /A WHO kiadványainak katalógusa 1948-1989./ A címek betűrendjében adja meg a publikációk adatait, feltüntetve a szerzőt, a kiadás évét, és azokat a WHO hivatalos nyelveket, amelyeken kiadták. A tervek szerint minden két évben meg fog jelenni egy ilyen teljességre törekvő új katalógus, félévenként pedig a köztes időszakot felölelő katalógusok.

Az EURO éves katalógusokat tesz közre külön a publikációkról és külön a dokumentumokról. Ezenkívül a Koppenhágában és Genfben egyaránt kiadnak válogatott katalógusokat egy-egy nagyobb témáról, továbbá a publikációk nyelv szerinti katalógusait, teljességre törekvően: pl. Deutschsprachige Veröffentlichungen /Németnyelvű publikációk/.

A WHO kiadványok szemléi

Több orvosi és könyvtári folyóirat közül rendszeresen szemléket a WHO publikációkról. Ezek egyike a Bulletin of the Medical Library Association, Chicago. Ezek a szemlék kitűnő információforrások a tudományos kutatók, a gyakorló orvosok és a könyvtárosok számára egyaránt. Vegyük például azt a szerkesztőségi közleményt, amelyet Bruce Ritson írt a British Journal of Addiction c. folyóiratban és amely a WHO publikációs osztály által rendelkezésre bocsátott információk alapján 25 tételes bibliográfiai aktualizálást tartalmaz. Kommentálva a WHO Manual for Community Health Workers /WHO kézikönyv a lakóterületi egészségügyi dolgozók számára/ c. kiadványt, és az alkohol- és kábítószerellenes területen dolgozó oktatóknak készült irányelveket, így fejezi be írását: "A cél az, hogy az emberek élete egészségesebb legyen azáltal, hogy megváltoztatjuk a kábítószerrel kapcsolatos szokásaikat és életstílusukat. Ha a lakóterületi egészségügyi dolgozók ezt elérhető céllá tudnák tenni, az jó hatással lenne az egyénekre, családokra és lakóterületi közösségekre. A WHO és tagországai jól tennék, ha eszközeiket mozgósítanák annak érdekében, hogy ez az információ megfelelő kezekbe kerüljön." /8/

Egy sor folyóirat Kelet- és Délkelet-Európában rendszeresen közöl szemléket a WHO publikációiról. Talán érdemes lenne a WHO terjesztési és kereskedelmi szolgálatának figyelmét Genfben olyan folyóiratokra felhívni, amelyek kiadóit megkereshetnék a központ szakemberei ez ügyben.

Könyvtári referenz-szolgáltatások

A részlegesen, vagy hiányosan ismert WHO publikáció-cimekkel kapcsolatos azonosítás és a nem publikált WHO dokumentumok felderítése /beleértve a régebbieket is/ céljából rendelkezésre áll

a WHO Könyvtár Nemzetközi Dokumentum Szolgálat /International Documents Service/ és a Regionális Iroda Könyvtára is segít az EURO rendszerből származó címek esetében. Ez különösen érvényes az olyan címekre, amelyek címükben azt jelzik, hogy testületi szerzőjük a WHO, valójában azonban a WHO-val közösen publikált anyagtól kezdve egészen olyan dokumentumokig terjedhet ezek skálája, amelyekhez a WHO-nak semmi köze.

Ha majd a WHO bibliográfiai adatbázisai elérhetőek lesznek az egészségügyi minisztériumokban, vagy orvosi-egészségügyi könyvtárakban, továbbá, ha a korábbi években publikált anyagok is bekerülnek mindkét adatbázisba, sokkal könnyebb lesz információhoz jutni a WHO dokumentációjáról.

A WHO dokumentumok és kiadványok terjesztése és árusítása

A központ és a regionális iroda publikációi Genfben vásárolhatók. A WHO kiadványait hivatalosan árusító ügynökségek a következő európai országokban találhatók: Ausztria, Belgium, Dánia, Finnország, Franciaország, NDK, NSZK, Görögország, Magyarország, Izland, Írország, Olaszország, Luxemburg, Hollandia, Norvégia, Portugália, Spanyolország, Svédország, Svájc, Szovjetunió, Jugoszlávia. Fizetni lehet svájci frankkal, dollárral és WHO-kuponokkal.

Az olyan szervezetek, mint a Council of International Organizations for Medical Sciences /CIOMS, Orvostudományi szervezetek nemzetközi bizottsága/, szoros kapcsolatban állnak a világszervezettel. A CIOMS kiadványait a WHO terjeszti és értékesíti.

Dokumentumok

Külön szót kell ejtenünk itt a WHO nem publikált dokumentumairól. Az Egyesült Nemzetek más ügynökségeitől eltérő módon a WHO ezeket a dokumentumokat ingyenesen terjeszti.

1987-ben új dokumentumterjesztési és hozzáférhetőségi rendszer került bevezetésre, amely magával hozta a dokumentumok számozási rendszerének felülvizsgálatát. Az új terjesztési politikaának megfelelően az általánosan terjesztett dokumentumokról hírt adunk az adatbázisokban és nyomtatott termékeik után.

Belső használatra készült dokumentumok - amelyeket címükben a WHO rövidítés elmaradása azonosít - nem idézhetők a világszervezet engedélye nélkül. Ezek különféle értekezletekre és konferenciákra készült munkaanyagok, amelyek nem feltétlenül tükrözik a WHO álláspontját, vagy véleményét. Szerkesztés és ellenőrzés után esetleg általánosan terjesztett, vagy pénzért árult kiadványok lehetnek belőlük. Tudni kell azonban, hogy 1987/88-ig ez nem volt általánosan alkalmazott irányelv. A WHDOC pontos információt ad arról, hogyan kell a bulletinjében felsorolt dokumentumokat megrendelni.

A nem publikált dokumentumokat ingyenesen terjesztik a központ részlegei és programirodái.

Az EURO dokumentumaira vonatkozó kéréseket a következő címre kell küldeni: Regional Office for Europe, att: DIS/TPT/EURO, 8 Scherfigsvej 2100 Copenhagen, Denmark. Annak eldöntéséhez, hogy mely dokumentumot honnan kell kérni, ismerni kell és azonosítani kell tudni az adott WHO dokumentum származási helyét. A dokumentumok számozási rendszerének 1986-87-es felülvizsgálata olyan meg egyezéshez vezetett, amelyet Genfben szigorúan alkalmaznak és a régiókban is közel áll a bevezetéshez. Ennek megfelelően az általánosan terjesztett dokumentumok WHO jelzést kapnak /pl.WHO/OCH/88.2/. 1988-tól az ettől eltérő jelzésű dokumentumokat nem őrzi a könyvtár. Az Európai Irodában a dokumentumok számai dokumentum-szimbólumként funkcionálnak. Egy Koppenhágában készült dokumentum tipikus kódja a következő: ICP/ADA/535/1. Célszerű tehát megnézni a dokumentum számát, a WHDOC kiadói részlegének bejegyzését, valamint az adatbázist, mielőtt a kérést Genfbe vagy Koppenhágába küldik.

Irodalom

1. World Health Organization: Basic documents : including amendments adopted up to February 1988. - 37th ed. - Geneva : World Health Organization, 1988.
2. Targets for health for all : targets in support of the European regional strategy for health for all. - Copenhagen : WHO Regional Office for Europe, c1985 /1986 printing/
3. Health for All 2000. - Copenhagen : WHO Regional Office for Europe, 1988.

4. Ruff, B.: The World Health Organization Library /Geneva/ and Health Literature Service Programme. - Bulletin of the Medical Library Association 1988; 76 : 58-63.
5. Weiss, P.: Health and biomedical information in Europe. - Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, c1986. /Public health in Europe, 27/
6. WHO's publications mirror its work. - Newsletter to European health librarians /Bulletin d'information des bibliothécaires européens de la santé /publ. by the European Association for Health Information and Libraries, 60 rue de la Concorde, B-1050 Brussels/ April 1988; no 3 : 14-17.
7. Ruff, B. and Avriel, D.: Selecting and implementing and integrated library system for the WHO Library, Geneva. - Health libraries review 1987; 4 : 31-38.
8. Ritson, B.: Editorial. WHO publications provide a very useful service. - British journal of addiction 1988; 83 : 241-243.

THE DOCUMENTATION OF THE WORLD HEALTH ORGANIZATION

Ursula HAUSEN

Health information support is regarded as an important activity of WHO. On European level the development of health information systems is one of the targets of the European Strategy for Health for All. The activities of the headquarters and regional office libraries include surveys, training, regional medical libraries, national and regional networks, bibliographic services and document delivery.

Different publications, periodicals and unpublished documents are described. Information is given about the translation policy of the organization.

Health Literature Services in the WHO headquarters comprise library data bases, sales catalogues, information on available translations reviews, reference services, distribution of publications and documents.

KÖNYVTÁRAUTOMATIZÁLÁS NORVÉGIÁBAN,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL
A TRONDHEIMI EGYETEM ORVOSI KÖNYVTÁRÁRA

Ragnhild E. LANDE
Trondheimi Egyetem Orvosi Könyvtára
Trondheim

Bevezetés

Norvégia kis ország, mindössze 4 millió lakosa van. Ezért fontos, hogy erőforrásait jól használja ki és az egészségügyi információs és könyvtári szolgáltatások terén együttműködésre törekedjék. 1948-ig csupán egyetlen egyetem volt az országban, Oslóban, a fővárosban. A közelmúltban még hármat alapítottak: Bergenben, Tromsban és Trondheimben. Minden egyetemnek van orvosi fakultása és klinikai oktatás az egyes területek központi kórházában folyik. Norvégiában több mint 100 általános profilu kórház található. Ezek közül csak 45-ben van orvosi könyvtár, legalább egy szakképzett könyvtárossal. Számos kórháznak van betegkönyvtára, ezeket többnyire önkéntesek üzemeltetik. A legnagyobb ápolónőképző iskolának van saját könyvtáruk, többnyire hiányos felszereltséggel. Az ápolónőképző iskolákban a könyvtárosok saját egyesületet hoztak létre és megpróbálnak egymással együttműködni, illetve egymást tanácsokkal segíteni. A Norvég Könyvtárszövetségnek 1974 óta van orvosi szekciója.

Automatizáció

A legnagyobb kórházi könyvtáraknak és minden egyetemi könyvtárnak vannak személyi számítógépei vagy termináljai. Irodalomkutatást végeznek külföldi bibliográfiai adatbázisokból, így a Medline-ből és az Excerpta Medicá-ból. Az orvostudományban és a kapcsolódó szakterületeken Skandináviában a svéd Karolinska Intézet könyvtára és információs központja a legnagyobb. Néhány svéd adatbázison kívül a Medline, a Cancerlit és az RTERCS /Vegyianyagok mérgező hatásainak nyilvántartása/ adatbázisokat is hozzáfér-

hetővé tették és a legnagyobb orvosi könyvtárakban elérhető a Dialog és a Data-Star legfontosabb adatbázisai.

1988 májusában a Trondheimi Egyetem orvosi könyvtárában Norvégiában elsőként a Medline adatbázis CD-ROM-on lett elérhető. A mi verziónkat a Dialog Information Services-től szereztük be, és két lekérdezési nyelve van, egy a végfelhasználó, egy pedig a könyvtárosok számára. A felhasználók maguk végzik az irodalomkutatást az IBM PC AT és egy Hitachi gyártmányú CD-ROM olvasó segítségével. Sok felhasználó a találatokat floppyra tölti le, hogy otthon saját számítógépén használhassa. Felmérést kezdtünk az új eszköz könyvtári használatára vonatkozóan, hogy megállapítsuk a költségeket, és a felhasználói kört. Következtetéseket még nem tudtunk levonni, de úgy tűnik, a végfelhasználók szeretnek ezzel az új eszközzel keresni és meg vannak elégedve az eredményekkel.

Kevés az olyan orvosi könyvtár, amely már automatizálta minden belső munkáját. Egyes kis könyvtáraknak vagy van saját személyi számítógépe, vagy az intézményük központi számítógépéhez van hozzáférésük. Sokan a katalogizáláshoz a Polydoc nevű norvég könyvtári rendszert használják, de más szoftver is van használatban.

A legnagyobb automatizált könyvtári rendszer Norvégiában a BIBSYS. A négy egyetem, amelyek mindegyikének nagy orvosi könyvtára van, azon fáradozik, hogy közös adatbázist hozzon létre állományaik nyilvántartására. A központi számítógép és az egyetemi könyvtárak közti legnagyobb távolság mintegy 500 km. A könyvtárak helyi hálózatokat és P/T távadatfeldolgozási hálózatot használnak. A programozás 1974-75-ben kezdődött és 1988-89-ben új verzió készült el, amit a rendszer üzemeltetésének beindítása óta eltelt 12-13 év tapasztalatai alapján irtak meg.

A BIBSYS integrált on-line rendszer. A rendszer gondoskodik a rendelésről, a címleírásról, a dokumentumok lekérdezéséről és megőrzéséről. A jövőben a könyvtárközi kölcsönzések nyilvántartását is el fogja látni. Minden modul használja a BIBSYS tagkönyvtárak által készített bibliográfiai információkat. Az adatbázis, így az indexfájlok is azonnal naprakészek, mihelyt egy új rekord bekerül a rendszerbe. A BIBSYS-ben dolgozó összes orvosi könyvtár a Medical Subject Headings rendszerét használja.

A trondheimi orvosi könyvtár a területi kórház épületében van. Az orvosi kar helyiségei szintén ugyanott találhatóak. A fakultást 1975-ben hozták létre, ez a legfiatalabb orvosi fakultás Norvégiában. A hallgatók a klinikai tárgyak előtti képzésüket más karokon kapják meg, azután jönnek Trondheimbe, évente 40-en. 100-150 tudományos szakember van a fakultáson, egy részük orvosként is dolgozik a kórházban.

A kórháznak mintegy 1000 ágya van, és kb. 3000 dolgozója, ebből 250-300 az orvos. Az orvosi könyvtár minden, a kórházban dolgozó foglalkozási csoport részére nyitva áll, de van egy külön betegkönyvtára is.

Az orvosi könyvtár közös a kórházi és az egyetemi dolgozók számára. Mindkét intézmény hozzájárul a könyvtár költségvetéséhez, gazdasági kötelezettségeik azonosak. 1987-ben a költségvetés 250.000 USD volt, amiből könyvekre és folyóiratokra körülbelül 220.000 USD-t fizettünk ki. A külföldi adatbázisok és az adatátviteli vonalak használatáért kb. 6500 USD-t, a BIBSYS tagságért kb. 8000 USD-t adtunk ki.

A könyvtárnak mintegy 750 folyóirata van és évente kb. 1500 könyvet szerez be. 1987-ben a kölcsönzési részleg 20.000 kölcsönzést regisztrált /könyv és folyóirat/ és mintegy 28.000 folyóirats cikket másolt. Majdnem 1000 irodalomkutatót végeztünk külföldi adatbázisokból, a legtöbbször a Medline-ből.

Amikor 1981-82-ben a trondheimi orvosi könyvtár a belső munkáját automatizálta, csak két-három könyvtárosnak volt némi tapasztalata a Medline adatbázisban történő visszakeresésben. Az eszköz egy kis 300 baudos terminál /Silent Texas/ volt és telefonon hívtuk fel a stockholmi központi számítógépet. A belső munka automatizálásával új terminálokat, nyomtatókat és távbeszélő készülékeket, később pedig egy pc-t kaptunk. Meg kellett tanulnunk, hogyan működnek ezek az eszközök, meg kellett ismerkednünk az adat-technológiával és a BIBSYS rendszerrel. Először nagyon tiszteltük az új eszközt, de idővel ez megváltozott. Egy idő múlva mindnyájan megismerkedtünk az új elektronikus "segéddel". Ma már szívesen használjuk a számítógépet számos belső munkánknál, a szövegfeldolgozástól a CD-ROM-ig. Norvégiában a miénk a legjobban automatizált könyvtár. Automatizáció nélkül, az itt dolgozó kevés számú könyvtáros a megnövekedett könyvtári munkával nem tudott volna megbirkózni és nem vívhatta volna ki a felhasználók elégedettségét.

LIBRARY AUTOMATION IN NORWAY, WITH SPECIAL REFERENCES
TO THE MEDICAL LIBRARY UNIVERSITY OF TRONDHEIM

Ragnhild E. LANDE

In Norway there are only 45 medical libraries with one or more fully trained librarian. The largest hospital libraries possess personal computers and do literature searches in international databases.

The largest automated library system in Norway the BIBSYS, an integrated on-line system takes care of ordering, catalogueing, query and control of documents and in the future it will also handle interlibrary loans. The database is updated immediately when a new record is entered.

The Medical Library in Trondheim is situated in the Regional Hospital, the same place, which houses the Medical Faculty, the youngest one in Norway. The hospital has about 1.000 beds and a staff of about 3.000 of whom 250-300 are physicians. The Medical Library is a common library for the hospital and the faculty with a holding of 750 journals and 1.500 book ordered for a year. In 1987 the lending division of the library gave out as loans about 20.000 books and journals and copied 28.000 journal articles. 1.000 literature searches were done, mostly from Medline.

In May 1988, as the first library in Norway, the library set up the Medline database on CD-ROM and several inhouse processes are automated. The Medical Library University of Trondheim is considered as the most automated library in Norway.

SZÁMITÓGÉPES HÁLÓZATOK
HAZÁNKNÁL FEJLETTEBB ORSZÁGOKBAN

BERECZ Katalin

Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár
Budapest

A számítógépes hálózatokról általában

Korszerű számítógépes információs hálózaton olyan együttműködés értendő, amely létrejöhet könyvtárak, illetve könyvtárak és információs intézetek között, ahol az együttműködés során a hálózatban résztvevő intézmények egymás információállományát a rendelkezésükre álló gépi kapacitás kihasználásával közösen használják.

Az együttműködés célja, részben a hatékonyabb információszolgáltatás, részben a gazdasági terhek megosztása, valamint a feldolgozásra fordított munka csökkentése pl. osztott katalogizálás révén.

A hálózat feltételezi az együttműködésben résztvevő intézmények részéről a számítógép alkalmazását. A hálózatban a számítógépek egymással összekapcsolva működnek.

A hálózat tagjai adatátviteli csatornákon számítógép segítségével kommunikálnak egymással.

A hálózat magába foglalja az adatbázisokat, a számítógéprendszert és az adatátviteli vonalakat.

Egy-egy országban több számítógépes hálózat is létezhet egymás mellett, ezek összessége alkotja egy nemzet információs rendszerét. A hálózatok egy része a közös bibliográfiai adatbázis létrehozását tűzte ki célul, más részük kereskedelmi megfontolásból indított szolgáltatásokat. A kereskedelmi hálózatok lehetővé teszi az információkeresést bármely felhasználó részére, új adatok bevitelére vagy a meglévők módosítására azonban nem nyújtanak lehetőséget.

A hálózatok létesítését az alábbi érvek indokolják:

- a világ dokumentumtermése évi mintegy 10 %-kal nő
- a dokumentumok ára évről-évre emelkedik
- a legnagyobb könyvtárak sem tudják a gyűjtőkörükbe tartozó kiadványokat teljes mértékben beszerezni
- egyetlen könyvtár sem tudja olvasói szakirodalmi igényeit csak a saját gyűjteményéből beszerezni.

A fenti okok miatt alakultak ki a gyűjtőköri együttműködésen alapuló hálózatok, ahol a könyvtárak egymással távadatátviteli kapcsolatban vannak, s adatbázisaikat, valamint állományukat egymás rendelkezésére bocsátják.

Hálózatosításra alkalmas könyvtári funkciókon elsősorban azok a munkafolyamatok értendők, melyek minden könyvtárban előfordulnak, s a legkevésbé helyspecifikusak. A munkaigényes feladatok esetében fontos szempont lehet a munkamegtakarítás, amit adatátvitel révén el lehet érni. Elsősorban az alábbi funkciókat érdemes hálózatosítani:

1. Katalogizálás - a hálózatban on-line közös katalogizálás formájában valósul meg. Előnye, hogy a feldolgozást egyszer kell elvégezni, s a behasonlítás néhány perc alatt elvégezhető.
2. Állománygyarapítás - a beszerzés előtt való tájékozódás nagyon fontos, mert a máshol már meglévő dokumentumokat esetleg nem szerzi be a könyvtár saját részére.
3. Könyvtárközi kölcsönzés - esetében a hálózatosítás előnye, hogy a lelőhelyre vonatkozó információhoz gyorsan hozzá lehet jutni, s egyben a kölcsönzés feltételeiről is azonnal tájékozódhat a kérő intézet.
4. Információkeresés - a több dimenziós visszakeresést lehetővé tevő adatbázisok a felhasználók igényeit jobban ki tudják elégíteni, mint a hagyományos szolgáltatások.

Hálózatosításra nem ajánlott az a szolgáltatás, amely túlságosan helyspecifikus és tranzakció-igényes /pl. a kölcsönzés/, ilyen esetben a befektetett munka és költség nincs arányban a várható eredménnyel.

A hálózatosítás feltételei:

- a résztvevők közti kölcsönös megállapodáson alapuló gyűjtő-köri kooperáció
- kompatibilis hardver és szoftver feltételek megteremtése
- telekommunikációs csatorna
- szabványosított, géppel olvasható adatok.

A szabványosított bibliográfiai adatok bevitelére, illetve géppel való olvashatóvá tételére dolgozta ki a Library of Congress /LC/ 1969-ben a MARC formátumot, mely hamarosan elterjedt az egész világon. Az egyes nemzeti könyvtárak egységesen az ISO 2709 sz. szabványon alapuló rekordszerkezetet alkalmazták. Ennek ellenére a nemzeti formátumok sok tekintetben /pl. hívőjelek, indikátorok, almező-azonosítók esetében/ eltértek egymástól. Az IFLA által létrehozott munkacsoport ezért 1975-re egységes nemzetközi csereformátumot - UNIMARC - dolgozott ki. Az IFLA állásfoglalása a nemzeti MARC formátumokkal kapcsolatban az volt, hogy minden nemzet rendelkezhet saját formátummal, s azok átalakítása az UNIMARC formátumra a nemzeti központok feladata. A MARC formátumon belül, az adatelemek közlésének az alapja az International Standard Bibliographic Description /ISBD/ = Nemzetközi Szabványos Bibliográfiai Leírás legyen.

A megvalósult könyvtári hálózatok különböző szempontok szerint csoportosíthatók:

1. A résztvevő könyvtárak fajtája szerint beszélhetünk:

közművelődési könyvtári hálózatról
szakkönyvtári könyvtári hálózatról
iskolai könyvtári hálózatról
egyetemi könyvtári hálózatról.

2. A földrajzi kiterjedés szempontjából:

lokális hálózatról
regionális hálózatról
nemzeti hálózatról
nemzetközi hálózatról.

3. Tartalmukat, illetve technikai fejlettségüket tekintve

a hálózatok igen széles skálán mozognak, a dokumentumok cseréjén alapuló megállapodásoktól az on-line katalogizálásig igen sokrétű lehet az együttműködés.

A világ fejlett országaiban igen gazdag kapcsolatrendszer alakult ki a könyvtárak között. Lássunk ezekre néhány példát.

Az Egyesült Királyság Könyvtári és Információs Hálózatának
Terve, a Library of Information Plan

A hálózat fogalmán érthetjük a könyvtáraknak egy felülről elrendelt koordinációját, vagy pedig önkéntes alapon szerveződő társulását, mely a kölcsönös érdekek figyelembevételével működik. Az Egyesült Királyság az utóbbi típusu hálózat megvalósítására törekszik.

Az országos hálózat kialakításának terve Angliában a helyi kezdeményezésekből indult ki, melyek a forrásanyag megosztására, osztott katalogizálásra, regionálisan szervezett könyvtárközi kölcsönzésre alapulnak. A helyi rendszerek összessége adja majd az országos rendszert.

A meglévő rendszerek továbbfejlesztésére dolgozták ki a Könyvtári Információs Tervet, a Library of Information Plan-t. "Ez egy minden könyvtártypust /közművelődési, felsőoktatási és szakkönyvtárakat/, illetőleg mind az állami mind a magánintézményeket érintő ötéves terv a szolgáltatás összehangolására, meghatározott földrajzi egységen belül. További kutatások ezt az "elektronikus tudakozó hálózat" koncepciójához kötik, melynek révén egy meghatározott régió mindegyik résztvevő könyvtárát elektronikus hálózat kapcsolná össze, a bármely szolgáltatási ponton jelentkező használónak lehetővé téve, hogy a hálózat közvetítésével hozzáférhesen minden résztvevő megosztott dokumentumbázisához." /1/

A Library of Information Plan lényege, hogy a számítástechnika fejlődésének /nagyobb kapacitású mikrochipek, optikai lemezek megjelenése stb./ kihasználásával lehetővé vált a decentralizált helyi hálózatok /LAN = local area network/ integrálása a távhálózatokkal /WAN = wide area network/. A könyvtárak együttműködésének technikai feltételeit így biztosították, s ezáltal lehetővé vált a költségmegosztáson alapuló együttműködés. Egy olyan modellt dolgoztak ki, melyben egy úgynevezett interaktív elektronikus hálózatban együtt vannak a könyvtárak, egyéb információs források, az információ előállítói és szolgáltatói, valamint a könyvtárak intézményi környezete és olvasótábora.

Számítógépes együttműködés az NSZK-ban, a Hessisches
Bibliotheks- und Informationssystem /a HEBIS/

Az NSZK Hessen tartományában 8 tudományos könyvtár biztosítja a terület szakirodalmi ellátottságát. Állományuk együttesen 8 millió könyvtári egység. Számítógépes információs rendszerüket, a HEBIS-t /Hessisches Bibliotheks- und Informationssystem/ a 70-es évektől kezdték kidolgozni és 1986-tól működik üzemszerűen. A tudományos könyvtárakhoz folyamatosan csatlakoztak a közművelődési könyvtárak is.

A központ szerepét a Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt, Városi és Egyetemi Könyvtár vállalta magára.

A rendszerrel szemben támasztott követelmények:

- minden résztvevő könyvtár típus igényét vegye figyelembe
- támaszkodjon a Hessen tartományon kívüli központi katalógusokra és nyilvántartásokra
- a rendszer IBM és Siemens gépre egyaránt alkalmazható legyen.

A HEBIS az alábbi feladatokat látja el:

- regionális központi katalógus gépesítése, más adatbázisokhoz való csatlakozás biztosítása
- állománygyarapítás koordinációja
- könyvtárközi kölcsönzés irányítása.

A rendszer osztott katalogizálás bevezetése révén meg kívánja valósítani az egyszeri feldolgozást, többszöri felhasználást is.

A HEBIS alrendszerei közül a legfontosabb a HEBIS-KAT, mely könyvek és folyóiratok bibliográfiai adatait tartalmazza. Ebben a rendszerben külső adatbázisok /pl. az angol nemzeti bibliográfia, a német nemzeti bibliográfia/ adatait is feldolgozzák. A résztvevők számára kötelező a nyugatnémet címleírási szabályzat alkalmazása, ezért ezt beépítették a keresőrendszerbe és az adatbankba egyaránt. A rendszer funkcióprogramja lehetővé teszi az adatok módosítását. A bevezetett közös katalogizálás előnye elsősorban a munkaidő megtakarításban jelentkezik, mely a tudományos könyvtárakban 50-60 %-os, a közművelődési könyvtárakban 80 %-os.

A rendszer on-line üzemmódban működik, s adatvégállomásain más adatbázisok is elérhetők.

A HEBIS másik alrendszere a HEBIS-BIB, mely a köteleespéldányokat dolgozza fel munkamegosztásos módszerrel. A kurrens feldolgozás 1977-ben kezdődött, s az adatok on-line módon elérhetők.

A könyvtárközi kölcsönzést segíti a HEBIS-ISBN Register, melyet negyedévenként adnak ki. A kiadvány 1975-től jelenik meg folyamatosan, az anyagot a beszerzett könyvek ISBN-je szerint rendszerezi és a lelőhely kódokat is feltünteti.

A HEBIS-sel szemben több kifogás is felmerült: kialakítása túl hosszúra nyúlt, nincs minden alrendszeréhez on-line hozzáférés, a munkafolyamatok szétदारabolódnak az egyes alrendszerekben.

Hiányosságai ellenére is, a rendszer működik és méltó vetélytársa az NSZK másik nagyszámítógépes könyvtári rendszerének, a Bajorországban kifejlesztett URICA-nak.

Számítógépes információs hálózatok Kanadában

Kanadában az ország földrajzi adottságaiból következően szétszórtan, egymástól függetlenül fejlődtek a hálózatok. Ennek eredményeképpen a létrejött hálózatok nem alkalmaztak sem egységes hardvert, sem egységes szoftvert.

1977-től a National Library of Canada /Kanadai Nemzeti Könyvtár, NLC/ vezetésével megindult a decentralizált könyvtárhálózatok összekapcsolása.

Előzetes felmérések azt mutatták, hogy Kanadában nem központosított hálózatra van szükség, hanem - kihasználva az ország fejlett távközlő rendszerét - a meglévő rendszerek összekapcsolását kell megoldani.

Az NLC első kísérlete egy decentralizált hálózat kialakítására a DOBIS /integrált könyvtári számítógépes szoftvercsomag/ segítségével kezdődött 1975-ben. Ez az IBM-cég által kifejlesztett szoftver lehetővé tette a kanadai nemzeti adatbázis on-line elérhetőségét. A szoftver tartalmaz egy kétnyelvű /francia, angol/ osztott katalógizálási rendszert. A DOBIS-rendszer nagyszámítógépen működik, s több mint 3 millió rekordot tartalmaz. Ez a rendszer lett a nemzeti információs rendszer egyik fontos adatbázis csomópontja.

A szétszórta hálózatok összekapcsolásának technikai feltételét a távközlés fejlődése, a műholdas adatátvitel lehetősége, a számítógépek tökéletesedése, valamint a csomagkapcsolt hálózatok kialakulása teremtette meg.

A különböző típusú gépek összekapcsolására a 70-es években dolgoztak ki egy fogalmi modellt, az OSI-t /Open Systems Interconnection = nyílt rendszerek összekapcsolása/, melynek elveit az NLC is elfogadta.

Az OSI modellt 7 egymásra épülő réteg alkotja, melyek közül az alsó 5 réteg azt a célt szolgálja, hogy két számítógép között összeköttetés létesüljön. A 6. és a 7. réteg biztosítja a közös "nyelvet", amelyen a két gép egymással kommunikálni képes. Az első 6 réteg protokolljai /szabványok sorozata/ függetlenek az átvitt adatoktól, a 7. réteg protokolljait viszont minden felhasználáskor egyedileg kell kidolgozni. A protokollok előírják az üzenetek formáját és sorrendjét, s azt is, hogy milyen üzeneteket válthat a két rendszer egymással. Az OSI modell manuális és automatikus eljárásokat egyaránt figyelembe vesz, független az összekapcsolt hardvertől és szoftvertől. Amennyiben a modellt egyszerre több gépen valósítják meg, akkor bármelyik gép képes a másikkal kommunikálni a közös program révén.

Az OSI referencia modell két módon működhet, ezek a következők:

1. Összeköttetés-orientált - hátránya, hogy a befektetett munka és költség nagyobb, mert a központi gépbe így sokkal több funkciót kell beépíteni, ezenkívül a két gépnek fizikai kapcsolatban kell lennie egymással, és egyszerre csak egyetlen ember-gép kapcsolatot tesz lehetővé.
2. Összeköttetés nélküli, üzenetorientált - a kommunikációs költségek magasabbak mint az előző modell esetében, ennek oka, hogy meg kell vásárolni a telekommunikációs adatátvitelt biztosító berendezéseket. Előnye az előző rendszerrel szemben, hogy egyszerre több ember-gép kapcsolatot is lehetővé tesz.

1982-83-ban az NLC 16 könyvtár részvételével a gyakorlatban is kipróbálta az OSI referencia modellt. A telekommunikációs kapcsolatot a Telecom Canada biztosította iNet modelljével.

A kísérlet eredményeként bebizonyosodott, hogy az OSI modell alkalmas decentralizált könyvtárhálózatok összekapcsolására.

A kísérletben résztvevők a következő megállapításokat tették:

- nyílt hálózatokban a résztvevők szolgáltatásairól részletes tartalomjegyzéket kell készíteni
- összetett adatbázisok képesek a legjobban a központi katalógizálási és a könyvtárközi kölcsönzési funkciókat ellátni
- a hálózati tevékenység összehangolását több szinten kell végezni, az egyes intézmények szintjétől, a regionális szinten keresztül, az ország egészére kiterjedően.

Az NLC sikeresen megoldotta a távoli önálló rendszerek összekapcsolását. Az új kutatások a helyi hálózatok összekapcsolását célozzák. A jövő egyik lehetősége az önálló mikroszámítógépek hálózatba való kapcsolása.

Az NLC távlati célkitűzése egy olyan koordinált könyvtári és információs hálózat kifejlesztése, melyben a résztvevők egymással képesek kommunikálni, s egymásnak a szolgáltatások széles választékát nyújtják. Mindezt úgy, hogy a helyi autonómiát tiszteletben tartják, s az országos erőforrásokat a lehető leggazdaságosabban osztják meg.

Számítógépes információs hálózatok az USA-ban

A BALLOTS rendszer

A kaliforniai Stanford egyetem 1969-ben dolgozta ki a BALLOTS I. gyarapítási prototípus-rendszerét. A tapasztalatok alapján újabb rendszert készítettek a könyvtári feldolgozások gépesítésére, ez lett a BALLOTS II.

A rendszerrel kapcsolatban támasztott követelmények: rugalmasság, megbízhatóság, legyen on-line módon elérhető és bővíthető, más könyvtárakra is kiterjeszthető.

A kéziratok kivételével valamennyi dokumentumtípust feldolgozza a rendszer, melynek fontosabb funkciói a következők:

- információkeresés
- rendelés nyilvántartás
- katalógizálás, katalógus-kezelés

- nyomtatás
- külső adatbázisok elérése.

A rendszer az egyes tételeket a gyarapítástól a feldolgozás végéig nyomon követi. A rendszerben 5 adattömb található, melyek mindegyike on-line módon elérhető, ezek az alábbiak:

1. MARC adattömb - 1972-től valamennyi LC /Library of Congress/ rekordot tartalmazza.
2. Feldolgozási adattömb - a bibliográfiai és a szerzeményezési adatokat tartalmazza.
3. Katalógus adattömb - a katalogizált dokumentumok bibliográfiai és tárolási adatait tartalmazza.
4. Hivatkozások adattömbje - az utalásokat tartalmazza.
5. Állandó keresési igények adattömbje - megmutatja, hogy egy konkrét tétel beérkezett-e már.

A rendszer indexei rugalmas keresést biztosítanak. A keresés történhet személynév, címszó, tárgyszó, testületi szerző, LC-osztályozás vagy Dewey-osztályozás, valamint LC-katalóguscédula-azonosító szerint.

Az ISBN számot rögzítik ugyan, de keresési szempontként nem adható meg: oka a téves közlések viszonylag nagy százaléka.

A beépített ellenőrző rutin minden esetben lezárja a képernyőt, ha hibát észlel. A keresés a Boole-algebra műveletei segítségével történik. Ha a felhasználó nem határozza meg az adattömbök sorrendjét, akkor ezt a gép teszi meg helyette.

A könyvtári munkát a rendszer az alábbiakban változtatta meg:

- a szolgáltatás színvonala emelkedett
- a manuális munka fokozatosan kiszorult, s így kevesebb munkatársra lett szükség
- a szerzeményezés és az érkeztetés területén megszüntették a lemaradást
- biztosították a gyarapítás és a feldolgozás egységét.

A BALLOTS rendszerhez 1977-ig - amikor üzembe helyezték a közös katalogizálási modult - 23 könyvtár csatlakozott. A tagok részt

vettek a közös katalógizálásban, ezért eltérő katalógizálási gyakorlatuk kiküszöbölésére új adattömböt készítettek.

A BALLOTS rendszer, mely kezdetben egyetlen intézet - a kaliforniai Stanford Egyetem - könyvtári rutinfeldatokat ellátó számítógépes rendszere volt, először állami, később regionális szintű rendszerré vált. 1978-ban már 150 egyetemi és közművelődési könyvtár volt tagja. A BALLOTS több más hálózattal is felvette a kapcsolatot, többek között az OCLC-vel is.

Az OCLC rendszer

Előljáróban "érdemes összevetni az OCLC és a BALLOTS fejlesztési stratégiáját. Az OCLC arra törekedett, hogy a rendszer funkciói közül egyet, nevezetesen a katalógizálást gyorsan üzemképessé tegye és minél több könyvtárat bevonjon használatába. Majd csak miután ezt elérte és kiépült a közös katalógizálási hálózat, amelyben már több száz könyvtár vett részt, érkezett el a fejlesztésben a folytatólagos kiadványok alrendszerének üzemeltetéséhez, és most helyezi fokozatosan üzembe a többi funkciót.

Ezzel szemben a BALLOTS előbb kidolgozta és üzembe helyezte valamennyi tervezett funkcióját, majd ezután látott hozzá a rendszer hálózattá történő fejlesztéséhez, más könyvtárak bevonásához a BALLOTS használatába" /2/.*

A National Library of Medicine /NLM, USA/ nem épített ki az OCLC-hez hasonló, együttműködésen alapuló könyvtári hálózatot, hanem saját állományának sokoldalú feltárását, a könyvtári munkafolyamatok gépesítését végezte el és állományából jól hasznosítható adatbázisokat állított elő. Adatbázisai a világ minden intézménye számára hozzáférhetőek, ha a csatlakozáshoz a megfelelő technikai feltételeket biztosítani tudják.

A nemzeti információs hálózat kialakításának terve az USA-ban

A National Commission on Libraries and Information Science /Nemzeti Könyvtári és Információtudományi Bizottság, NCLIS/ - mely

* Az OCLC-ről lapunk részletesen beszámolt 1985. évi 3. számában.

1970 óta működik független hivatalként - foglalkozik az USA információs igényeit kielégítő nemzeti információs hálózat tervezésével.

Az NCLIS célkitűzése: valamennyi felhasználó információs igényét kielégíteni, s a könyvtári szolgáltatásokat mindenki számára elérhetővé tenni.

A nemzeti információs hálózat kialakítását az alábbi érvek indokolják:

- az információnak - mint nemzeti erőforrásnak - szükséges növekedését, felhasználását koordinálni
- az információs erőforrások kevés helyen koncentrálódtak, így nagyon sok ember számára elérhetetlenek
- helyi erőforrásból egyetlen könyvtár sem képes kielégíteni a felhasználói igényeket
- az anyagi terheket közösen kell viselni
- a ritkán használt dokumentumok tárolási gondjai az együttműködés révén, közös tároló könyvtár létesítésével megoldódnak
- az új technológia bevezetése koordinált tervezést igényel.

Az NCLIS által kidolgozott program szerint a kormány feladatai:

1. A szabványosítás elősegítése. A program felhívja a figyelmet a kutatási jelentések, térképek, filmek, hangfelvételek számítógépes szabványainak kidolgozására.
2. A nagy gyűjtemények, valamint az egyedi gyűjtemények támogatása, nemzeti szinten való hozzáférés biztosítása.
3. Központosított szolgáltatások kifejlesztése.
4. Számítógépek használatának elősegítése.
5. Az új távközlési formák kifejlesztésének és alkalmazásának támogatása.
6. Más országok nemzeti programjaival való együttműködés.

A Kongresszusi Könyvtárnak /Library of Congress/, mint nemzeti könyvtárnak főbb feladatai a rendszerben: működjön nemzeti kölcsönkönyvtárként, dolgozza ki a gyarapítási és katalogizálási nemzeti programot, terjessze ki a MARC programot az ország egész te-

rületére, fejlesszen ki egy általános tájékoztató programot, melyet nemcsak a könyvtárak, hanem más információs intézetek is használhatnak.

A programtervezetet sokan vitatják gyakorlati megvalósításának szempontjából, szükségességét azonban senki sem vonja kétségbe.

Az ismertetett hálózatok, illetve tervek a hálózatok létesítésére megmutatták, hogy a fejlett országokban a 70-es évek elejétől megkezdtek a gépesített könyvtári hálózatok létrehozását, illetve azok tervezését. Minden országban nagyjából azonos okok vezettek a hálózatok kialakításához; az anyagi erőforrások jobb kihasználása, jelentős munkamegtakarítás az osztott feldolgozás révén, valamint az adatbázisok és a dokumentumok mindenki számára hozzáférhetővé tétele.

A nemzeti hálózatok adatcseréjének lebonyolításához szükség volt egy nemzetközi szabványos csereformátum kidolgozására, ez a formátum lett az UNIMARC, melyet a nemzeti könyvtárak elfogadtak és országaik dokumentumtermését ennek megfelelően regisztrálták. Így kb. 20 éve megindult a világ országai között egy együttműködési folyamat, helyhez hazánk is csatlakozott. Az együttműködés célja a világ dokumentumainak közkinccsé tétele, a bennük lévő információ feltárásával és mindenki számára hozzáférhetővé tételével.

Irodalom

1. Futala Tibor: A szakkönyvtári hálózatról múlt és jövő időben - Könyvtári Figyelő, 1984, 30, 5. 477-485. p.
2. Gomba Szabolcsné - Boda István: Gondolatok a számítógépes hálózatszervezésről - Könyvtári Figyelő, 1985, 31, 4. 405-407. p.
3. Hopkinson, Alan: A bibliográfiai adatok nemzetközi hozzáférhetősége: A MARC és a MARC-kal összefüggő munkák - Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1985, 32, 8-9. 383-392. p.
4. KEE Mc, Bob: Hálózatok, rendszerek és tervezésük. Ford.: Mándy Gábor - Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1988, 35, 4. 149-151. p.

5. Könyvtári és információs hálózatok fejlesztése Kanadában.
Ford.: Szöllősy Éva - Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1987,
34, 4. 155-165. p.
6. Krivátsy Péter: Az amerikai országos orvostudományi könyvtár
/National Library of Medicine/ tevékenysége, szolgáltatásai és
hungarika-állománya - Könyvtári Figyelő, 1981, 27, Különszám.
104-106. p.
7. Szántó Péter: Számítógépes információs hálózatok az USA-ban -
Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1979, 26, 7-8. 305-320. p.
8. Tremkóné Meszleny Mária: Számítógépes együttműködés és szülötte
a HEBIS - Könyvtári Figyelő, 1986, 32, 5. 535-543. p.

COMPUTER NETWORKS IN DEVELOPED COUNTRIES

Katalin BEREZ

General characteristics and the use of computer networks are drawn. The UK Library of Information Plan, the Hessisches Bibliotheks und Informationssystem /HEBIS, Germany/ are described. Features of networks in Canada and the United States, including the BALLOTS system and plans for a national computer network are given.

AZ EGÉSZSÉGÜGYI DOLGOZÓK
SZAKIRODALMI OLVASÁSI SZOKÁSAINAK
NÉHÁNY PSZICHOLÓGIAI JELLEMZŐJE

Raisza I. PAVLENKO, Mihail A. VEINBERG
Uljanov Orvosi Könyvtár
Kijev

Több, mint 800.000 közép- és felsőfoku végzettségű egészségügyi szakember dolgozik Ukrajnában. Információs szolgáltatásokat 972 különböző orvosi könyvtár nyújt. Ezek egységes hálózatba szerveződnek, amelynek a központja a kijevi Uljanov Orvosi Könyvtár /UOK/.

A műszaki-tudományos fejlődés felgyorsulása az egészségügyi dolgozóktól is megköveteli szakmai ismereteik rendszeres fejlesztését.

Ahogy azt az orvosi könyvtárak sok évtizedes tapasztalata is alátámasztja, a tudományos erőforrások megújításának, a szakemberek tudásszintje emelésének legelérhetőbb és legsokoldalubb eszköze az orvosi szakirodalom rendszeres olvasása.

Ugyanakkor, ahogy azt egy, az UOK által végzett vizsgálat eredményei mutatják, a gyakorló orvosok 46 %-a, a köztársasági Egészségügyi Minisztérium dolgozóinak 38 %-a, a felső- és középfoku egészségügyi tanintézetek oktatóinak 35 %-a, a kutató-fejlesztő szakemberek 27 %-a és a középkáderek több, mint 65 %-a csak szóránányosan olvassa a szakirodalmat, átlagosan évente 4-5 alkalommal látogatva meg valamilyen könyvtárat.

Figyelembe véve, hogy a szakemberek jelentős számánál megmutatókozó érdektelenség, a szakirodalom-olvasás hiánya jelentős mértékben rontja képzettségük színvonalát, vizsgálatunkban koncentráltan foglalkoztunk az önképzést akadályozó tényezőkkel.

Be kell vallanunk, hogy hiányoznak a szakirodalom-olvasás pszichológiájának elméleti alapjai és gyakorlati vizsgálatai. A leggyengébb pontnak az tűnik, hogy hiányzik az orvosi könyvtárak

használóinak tipológiája, mivel ez lehetetlenné teszi tudományos megalapozottságu differenciálásukat, az egyes felhasználói típusok érdeklődésének és pszichológiai jellemzőinek megfelelő információs szolgáltatások előállítását.

Bár a szovjet könyvtártudomány az utóbbi 15-20 évben több tipológiát vonultatott fel, ezek nem kerültek gyakorlati hasznosításra, mivel a túlzott bonyolultság, túl sok tipológiai vonás stb. volt rájuk jellemző.

Amikor ezek szerzői arra törekedtek, hogy univerzális felhasználói tipológiát alakítsanak ki, amely egyaránt kielégíti a közművelődési, az egyetemi és tudományos könyvtárak igényeit, gyakran elfeledkeztek a különböző könyvtár típusok és felhasználók igényei közötti különbségekről.

Írásos felmérés, könyvtárak megfigyelése, valamint 1200 orvos és egészségügyi szakdolgozó kérdőívekre adott válaszai alapján saját felhasználói tipológiát alakítottunk ki.

A fent említett tipológiai modellekkel szemben a mi modellünk mindössze a jellemzők három csoportját különbözteti meg, ami lehetővé teszi aktív felhasználását az orvosi könyvtárak felhasználóinak megkülönböztetésében.

Amint azt vizsgálataink mutatják, az egészségügyi szakemberek egyéni sajátosságai egyrészt a szakirodalom-felhasználásra való motiváltságban, másrészt a könyvtári viselkedés sajátosságaiban, harmadszorban az információval való bánás és tartalmának felfogása tekintetében nyilvánulnak meg.

A kérdésekre adott válaszok tanúsága szerint a szakirodalom olvasásának fő motivumai: a kreativitás iránti igény /43 %/, az új ismeretek elsajátításával megteremtett önmegvalósítás /28 %/, munkahelyi problémák gyors megoldása /22 %/, az önképzésre ösztönző természetes kíváncsiság /7 %/.

A motiváció jellemzőinek kiválasztását az írásos felmérés alapján alakítottuk ki, míg a felhasználói viselkedést jellemző vonásokat könyvtárak működésének vizsgálatából, megfigyeléséből szűrtük le. Ez utóbbi kategóriába olyan vonások tartoznak, mint a könyvkiállítások látogatása, részvétel előadásokon, a könyvtárközi kölcsönzés igénybevétele, önállóság, megfelelő

felkészültség arra, hogy a könyvtáros segítségével keressenek információt; felelősségtudat: az állomány gondos kezelése, elmaradások és tartozások hiánya; társas hajlam, barátságos viszony más felhasználókkal és a könyvtárosokkal stb.

A tipológiai jellemzők harmadik csoportjának, az olvasási készségeknek vonásait az írásos felmérés és a megfigyelés alapján gyűjtöttük össze.

Ezek olyan vonásokat foglalnak magukba, amelyek megfelelnek az "olvasási kultúra" fogalma általános jelentésének, ugyanakkor a szakemberek olyan sajátosságait is jellemzik, mint az információpercepciójának /felfogásának/ lassu, vagy gyors volta, az olvasottak elemzésének képessége, vagy annak hiánya stb.

Ilyen módon, az egyes szakemberek egyéni sajátosságaiból kiindulva és a fenti jellemzők három csoportja alapján a következő típusokba sorolhatjuk az orvosi könyvtárak felhasználóit.

Első típus

Motiváció: tudományos, műszaki és más kreatív tevékenység iránti igény kielégítése.

Viselkedés a könyvtárban: munkáját azzal kezdi, hogy a könyvtár tájékoztató apparátusa segítségével megkeresi a szükséges publikációkat; a tárgy szerinti kiválasztást részesíti előnyben a specifikus könyvek igénylésével szemben; önállóan is tud irodalmat kutatni; él a könyvtárközi kölcsönzés lehetőségével, ha a szükséges dokumentum nincs meg az adott könyvtár állományában; nem szívesen jár a könyvtárban rendezett előadásokra; hogy alapos információkhoz jusson, gyakran forgatja a bibliográfiai forrásokat; jó az idegennyelv-ismerete és aktívan dolgozik a külföldi dokumentumokkal; vigyáz a nyomtatott anyagokra; otthon és a könyvtárban egyaránt szeret dolgozni; nem barátkozó típus, mélyen elmerül tanulmányaiba.

A könyvtári munka jellemzői és az információpercepciója: ez az olvasói típus először áttekinti az anyagot, aktívan használva egy-egy könyv bibliográfiai részét; ezt követően, miután kiválasztotta a megfelelő információt, lassan, de alaposan olvas, időről időre visszatérve a már olvasott részekre; részletes vázlatot ké-

szit bibliográfiai jegyzetekkel személyi dokumentációja számára, gyakran alkalmazza az információ sűritésének-rövidítésének különböző formáit, néha a dinamikus olvasás készségével is rendelkezik.

Második típus

Motiváció: az önmeghatározás, a kollégák és a betegek körében élvezett nagyobb tekintély igénylése, vágy a szakmai ismeretek bővítése útján történő előrelépésre.

Viselkedés a könyvtárban: munkáját az irodalom megrendelésével kezdi; igen érdeklik a könyvtárban rendezett, saját szakterületének vagy az orvostudomány és egészségügy egészének új eredményeivel foglalkozó, a medicina természettudományos szemléletével és a számítógépek orvosi-egészségügyi alkalmazásával kapcsolatos előadások; a szakirodalom kiválasztásakor gyakran fordul a tájékoztató könyvtároshoz, nem használja viszont a tájékoztató apparátust és a bibliográfiai forrásokat; főleg specifikus könyveket igényel; szívesebben dolgozik a könyvtáron kívül; vigyáz a könyvekre, de gyakran késve hozza őket vissza; alapvetően barátkozó típus, könnyen teremt kapcsolatot másokkal és jó viszonyra törekszik a könyvtárosokkal.

A könyvtári munka jellemzői és az információ percepciója:

gyorsan átnézi az irodalmat, de percepciója lassu; nem használja a könyvek bibliográfiai részét, inkább rövid jegyzeteket készít, mint alaposabb vázlatot; a munka folyamán igyekszik a tényanyagot elkülöníteni, hogy azt a jövőben szakmai dokumentumokban és jelentésekben felhasználhassa.

Harmadik típus

Motiváció: természetes kíváncsiságon alapuló személyes indítatás az ismeretek megújítására, bővítésére.

Viselkedés a könyvtárban: munkáját az új könyvek átnézésével kezdi; szívesen vesz részt előadásokon; érdeklik a könyvkiállítások; jól ismeri és használja a tájékoztató apparátust, a bibliográfiai forrásokat; vigyáz a könyvekre és időben visszaviszi őket a könyvtárba; barátkozó természetű, szívesen segít másoknak; ismereteit megosztja kollégáival; legszívesebben a könyvtárban dolgozik.

A könyvtári munka jellemzői és az információ percepciója: az új publikációkat gyorsan, de alaposan átnézi; felfogása gyors, de felületes; az irodalomból minden érdekli, ami számára új; feljegyzést csak az újdonságokról készít; alkalmazza az információsűrités módszereit, néha él a dinamikus olvasás készségével.

Negyedik típus

Motiváció: ideiglenes jellegű, egyedi szakmai feladatok /előadás, szakvizsga/ megoldása.

Viselkedés a könyvtárban: csak specifikus publikációkat kér, vagy olyanokat, amelyeket kollégái ajánlottak; negatívan viszonyul a könyvtári előadásokhoz, könyvkiállításokhoz; nem tudja önállóan használni a katalógusokat, kézikönyveket, szüksége van a könyvtáros segítségére; nem vigyáz a könyvekre, gyakran késedelmesen hozza vissza őket, mivel ritkán látogatja a könyvtárat; a könyvtáron kívül szeret dolgozni; nem barátkozó természetű, gyakran kategorikusak a követeléselei és javaslatai.

A könyvtári munka jellemzői és az információ percepciója: lassan olvas és felfogása is lassabb, konkrét válaszokat keres kérdéseire; nem képes általános érvényű következtetések levonására; vázlatkészítés helyett inkább feljegyez néhány dolgot; általában csak a tényinformációk érdeklik; nem tudja az információsűrités módszereit alkalmazni; a többi típustól felületes percepciója és olvasásának szórványossága különbözteti meg.

Összefoglalva a felhasználói típusok fent leírt jellemzőit, tapasztalatainkból leszűrt újabb vonásokkal bővítve őket, azt ajánljuk könyvtáros kollégáinknak, hogy ezt a tipológiai ismeretet a következőképpen hasznosítsák:

1. Korlátozott információs igények /negyedik típusú felhasználó/ számára, eseti feladatok megoldására alkalmas információs szolgáltatások kialakításával növeljék a rendszeres és aktív könyvtárhasználók számát.

2. Szervezzenek "könyvtárbaráti kört", amelynek tagjai a szakirodalmi olvasás mesterei, előadó orvosok és munkájukban az egészségügyi felvilágosítással foglalkozó személyek. /Második és harmadik típus./

3. Emeljék az olvasási-információs-szerzési kulturát az önálló irodalomkutatást, a szakirodalommal való korszerű bánásmódot, az információ sűrítését és a dinamikus olvasást bemutató és segédletek kidolgozásával.

SOME PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF PROFESSIONAL READING OF MEDICAL SPECIALISTS

R. I. PAVLENKO, M. A. VEINBERG

The role of psychological factors in the development of habits of professional reading of medical specialists is examined. A user typology based on three main groups of features /motivation, behavior at library and methods of library work, perception of information/ is elaborated.

Four types of users are characterized and recommendations are made for the work with each type of users. The main advantage of this typology is that it does not pretend to be a universal one, but tries to be tailored to the needs of medical libraries.

A MEDLINE CD-ROM-ON EGY KIS KÓRHÁZI KÖNYVTÁRBAN

Ana GERC, Milenko KRSMANOVIC
Belgyógyászati Klinikai Könyvtár
Sarajevo

Bevezetés

A CD-ROM /compact disc read only memory/ optikai eszköz, amely igen nagy adatmennyiségek tárolására képes. Kapacitása 550 Mb, ami 1500 floppy-lemeznek, vagy 270.000 nyomtatott oldalnak felel meg. A CD-ROM háromdimenziós /átmérője 12 cm, vastagsága 1,2 mm/. Katalógizálható, tárolható és "birtokolható"; a rajta tárolt adatok on-line minőségű visszakereső programokkal kezelhetők. A CD-ROM egyesíti magában az on-line adatbázisok igen jó visszakeresési jellemzőit és a nyomtatott médium hagyományos sajátosságait. Szabványosítása biztosítja az egységes hozzáférhetőséget. A CD-ROM-on tárolt adatok nem törölhetők le véletlenszerűen. Ellenáll a hőmérsékletváltozásoknak és a mágneses mezők hatásának. A CD-ROM címek száma egyre növekszik és 1988-ra elérte a 200-at /1/.

A CD-ROM termékek piacán általános referenz-műveket /Oxford English Dictionary, Books in Print, Ulrich stb./, könyvtári katalógusokat /Library of Congress/ és adatbázisokat is találunk.

A CD-ROM felhasználásához szükséges felszerelés: IBM kompatibilis XT vagy AT személyi számítógép, CD-ROM kártyával és CD-ROM olvasóberendezés. Nincs szükség adatátviteli kapcsolatra.

A CD-ROM, alapvető jellemzői folytán, elérhető a kisebb könyvtárak számára is, amelyeknek - főként pénzügyi okokból - nem volt on-line visszakereső rendszerekhez elérésük. Más rendszerekkel szemben, ahol a költségek a használattal nőnek, a CD-ROM esetében a költségek a használattal csökkennek. Mivel nincs szükség adatátviteli kapcsolatra, a felhasználót nem nyomasztja az időtényező, ami a keresés precízebbé válását segíti elő. A CD-ROM használata egyszerű és felhasználóbarát. A felhasználót nem nyomasztja a keresési készségek hiánya és a gyakorlatlan felhasználó könnyen, az instrukciók minimumával tud egyszerű keresést elvégezni. Természe-

tesen az optimális felhasználáshoz gyakorlat, az adatbázis szerkezetének és indexkifejezéseinek ismerete szükséges. A legtöbb könyvtár, amelyik hétköznapi munkájában használja a CD-ROM-ot, azt a végfelhasználó, az olvasó számára is elérhetővé teszi /2, 3, 4, 5, 6, 7, 8/.

Hátránya ennek a technológiának, hogy az új adatok csak bonyolult berendezések segítségével írhatók lemezre, így az aktualizálást csak a gyártó végezheti el. A gyártó és felhasználó között rendszeres időközönként /havonta, negyedévenként stb./ forogniuk kell. A másik hátrány, hogy keresés közben cserélni kell a lemezeket. Mindkét hátrány eltörpül azonban az előnyök mellett.

A Medline CD-ROM-on

A Medline kompakt lemezen több változatban is kapható. Gyártói a Compact Cambridge, a SilverPlatter, a BRS, a Bibliomed, a Dialog és az EBSCO /9, 10/.

A CC-Medline /Compact Cambridge Medline/ a Cambridge Scientific Abstracts, Bethesda, Egyesült Államok terméke. A teljes Medline-t, azaz az Index Medicus számára indexelt 3200 folyóirat cikkeinek bibliográfiai adatait /és a cikkek 70 %-ában az összefoglalókat/, valamint az Index to Dental Literature és az International Nursing Index anyagát tartalmazza, 1976-tól a mai napig, lemezenként 250.000 dokumentum anyagával.

A C-Medline szoftver lehetővé teszi a szabad szöveges keresést a címekben és az összefoglalókban, továbbá kereshetünk a Medical Subject Headings segítségével is. Bibliográfiai adatok kereshetők a szerző, a forrás, a nyelv és az egyedi azonosító szám mezőjében. A keresőszavak az AND, az OR, a NOT és a WITHIN operátorok segítségével kapcsolhatók egymáshoz. A keresést menürendszerben és az on-line kereséshez hasonló módon /command mode/ végezhetjük. A CC-Medline szoftver lehetővé teszi az EXPLODE parancs használatát és a permutált, illetve hierarchikus MeSH indexekbe való betekintést. A LIMIT parancs és modifikátorok használata a keresést néhány széles területre /pl. "állati", "emberi"/, vagy általános aspektusra /pl. "diagnózis", "kemoterápia", "toxicitás"/ korlátozhatja. A keresési eredmények képernyőn megnézhetők, ki-nyomtathatók, floppyra, vagy Winchesterre menthetők, letölthetők.

Mindez különböző formátumokat használva, a felhasználó által meghatározott módon végezhető el. A CC-Medline legújabb, 1990-es verziója egy új lehetőséget kínál: a "Notes" opció magyarázó jegyzeteket ad, amelyek a kiválasztott deskriptor tartalmával ismertetik meg a felhasználót.

Könyvtárunk 1988-ban egyhónapos kipróbálásra beszerzett a Cambridge Scientific Abstracts-tól egy CC-Medline lemezt, olvasóberendezést és CD-ROM kártyát. IBM-kompatibilis XT számítógépünk már volt. Az új technológia és a CC-Medline igen kedvező fogadtatásra talált a könyvtárosok és a felhasználók körében egyaránt. Mivel a legtöbb bibliográfiai információt az előző években az Index Medicus széleskörű használata révén kaptuk, elhatároztuk, hogy megvásároljuk a Medline 1983. és 1989. közötti anyagát tartalmazó hét lemezt.

Anyag és módszer

A Biblioteka Interne Klinike /Belgyógyászati Klinikai Könyvtár/ a Szarajevói Egyetemi Orvosi Központ hat belgyógyászati osztályát /nefrologia, kardiologia, hematologia, gasztro-enterologia, endokrinologia és nukleáris medicina/ szolgálja ki. Az állomány 4.000 monográfiából és 100 kurrens folyóiratból áll. Két szakképzett könyvtáros dolgozik itt. A könyvtár olyan, információs szempontból nem kielégítő környezetben dolgozik, amelyet az jellemez, hogy sok kis orvosi könyvtár működik a közelében, amelyek közül egyik sem rendelkezik on-line eléréssel.

1989-ben több, mint 500 keresést végeztünk a CC-Medline-ből. Minden keresést a könyvtárosok végeztek. 437 keresés elemzését végeztük el. A felhasználók különböző jellemzőit: korát, nemét, végzettségét, munkahelyét vizsgáltuk. Elemeztük, mire kívánták felhasználni a kapott bibliográfiát, milyen komplex volt a keresési stratégia, hány találat volt, hány lemezen kerestünk, milyen formátumot kértek a felhasználók és mekkora volt a sikeresség. A keresési stratégia komplexitásának jellemzésére 1-től 4-ig terjedő skálát használtunk, amelyen az 1-es szám az egyszerű, a 4-es az igen komplex stratégiát jellemezte. A sikeresség értékelésekor nem tudtuk a kereséseket az on-line keresésekkel összehasonlítani, valamint a teljességet és a pontosságot elemezni /9, 11, 12/, így

a sikeresség kritériumaként a felhasználói elégedettséget alkalmaztuk. Ez utóbbi esetében ötfoku skálát használtunk, amelyen 1-es jelezte a teljes sikertelenséget és 5-ös a kitűnő eredményt. Elvégeztük az eredmények statisztikai elemzését is.

Hogy meghatározzuk az új technológiának a könyvtárra, pontosabban a dokumentumellátásra gyakorolt hatását, összehasonlítottuk az 1988. és az 1989. évi azonos időszak könyvtári forgalmi statisztikáját.

Ki kell emelnünk, hogy 1989 elején a könyvtár csökkentett kapacitással dolgozott egy másik épületbe való költözés miatt.

Eredmények

Felhasználói jellemzők

A legtöbb keresést fiatal felhasználók, azaz szakvizsgára készülő orvosok igényelték /az összes keresés 43 %-a/. A férfiak aránya jóval nagyobb volt a nőknél /férfi 66 %, nő 34 %/, annak ellenére, hogy a könyvtár olvasóinál a férfi-nő arány 50-50 %-ra tehető.

A keresések 24 %-át a Belgyógyászati Klinika, 76 %-át más egészségügyi intézmények dolgozói számára végeztük.

Keresési jellemzők

A keresések 32 %-át tudományos fokozat megszerzéséhez, 22 %-át folyóiratcikkek megírásához és kongresszusi előadások előkészítéséhez használták fel, 31 % a napi gyakorlati munka céljait szolgálta és csak 5 % került a kormányzat által támogatott nagyobb tudományos kutatások keretében felhasználásra.

Mivel könyvtárunk a belgyógyászok információs igényeinek kielégítését hivatott szolgálni, érdekelt bennünket, a keresések hány százaléka irányult más szakterületek irodalmára. A keresések 32 %-a vonatkozott a belgyógyászatra, 42 % egyéb klinikai szakterületekre, 16 % az alaptudományokra, 4 % az egészségügyre és 6 % jogi, állatorvosi, szakirodalmi információs kérdésekre.

A 437 keresés összesen 33.074 találatot eredményezett. A felhasználók nagyobb része /89 %/ a bibliográfiai adatok mellé összefoglalót is kért.

A keresések 13 %-át töltöttük le floppy-lemezre, míg 87 %-ot kinyomtattunk.

A keresési stratégiákat négy csoportra oszthatjuk. Egyszerű stratégiát /csupán egy terminust, vagy szókapcsolatot/ a keresések 9 %-ában, normális stratégiát /terminusok és deszkriptorok egyszerű összekapcsolását, kombinációját/ 33 %-ban, komplex stratégiát /több terminus vagy deszkriptor és modifikátorok kombinációját/ 31 %, igen komplex stratégiát 27 % esetében találtunk.

A felhasználói elégedettség felmérése alapján a keresések 3 %-a teljesen sikertelen, 6 %-a rossz, 11 %-a jó, 21 %-a igen jó és 59 %-a kitűnő minősítést kapott.

A statisztikai elemzés azt mutatta, hogy a felhasználásról alkotott elképzelés, a szakmai specializáció foka és a munkahely nem befolyásolták az elégedettség mértékét.

Befolyással volt viszont a sikerességre a keresett szakterület: a belgyógyászati témájú keresések sikeresebbek voltak a többi szakterület irodalmában végzett kereséseknél.

A keresési stratégia komplexitása is befolyásolta a sikerességet: a legkomplexebb stratégia volt a legkevésbé sikeres. A keresési stratégia és a sikeresség közötti összefüggés kiemeli a MeSH deszkriptorok és modifikátorok rendszer-jellegének a fontosságát.

Egyéb statisztikailag szignifikáns összefüggést találtunk a keresési stratégia és a felhasználásról alkotott elképzelés, a stratégia és a szakterület, a szakmai specializáció és a felhasználásról alkotott elképzelés között.

A tervezett felhasználás és a lekeresett lemezek száma szintén szignifikáns összefüggést mutatott: a tudományos fokozat megszerzése céljából irodalmat kutató felhasználó általában mind a hét lemez használatát igényelte, míg a mindennapi gyakorlat vagy a cikkírás céljaira elvégzett irodalomkutatás esetén átlagosan három volt a felhasznált lemezek száma.

A könyvtár forgalmára gyakorolt hatás

A CD-ROM bevezetésének éve, 1989. könyvtári forgalmi adatait összevetettük az előző évek statisztikájával. Az összehasonlítás azt mutatta, hogy a belgyógyászok által kért dokumentumok száma

jelentős mértékben nőtt 1989-ben az előző évekhez viszonyítva. Az eredeti dokumentumok számának növekedése mellett a fénymásolatban kért dokumentumok száma is szignifikánsan növekedett /138 %/ az 1988. és 1989. év összehasonlításában.

Szignifikáns volt a növekedés /52 %/ a Szarajevón kívülről beszerzett dokumentumok körében.

Mivel igen sok olyan felhasználó számára is végeztünk irodalomkutatást, akik nem a Belgyógyászati Klinika dolgozói, különbséget tettünk a klinika dolgozói és a külső felhasználók kérései között. A külső felhasználók kérte eredeti dokumentumok és fénymásolatok száma egyaránt szignifikánsan növekedett.

Megbeszélés

A CC-Medline felhasználása a szarajevói Belgyógyászati Könyvtárban, hasonlóan más könyvtárakhoz, igen sikeres volt /9, 11, 12, 13, 14, 15/. Más, CD-ROM technológiát használó könyvtárral szemben, nálunk nem volt lehetőség arra, hogy a végfelhasználó végezze a keresést. Ennek az oka egyszerűen az, hogy könyvtárunk egyetlen XT géppel rendelkezik, amelyet a CD-ROM keresés mellett más célokra is használunk.

Mind belső /belgyógyász/, mind külső /más intézményekben dolgozó/ felhasználóink nagy érdeklődést mutattak a CD-ROM technológia és a CC-Medline iránt. Az a tény, hogy a könyvtár 1989. áprilisában és májusában költözés miatt csökkentett kapacitással dolgozott és csupán a kurrens folyóiratokat, valamint a referenzsállományt tudta az olvasók rendelkezésére bocsátani, ugyanakkor a kért dokumentumok száma növekedett az előző évihez képest, arra enged következtetni, hogy a CC-Medline használatával nyert, az eddigieknél adekvátabb bibliográfiai információ hozzájárult a könyvtári állomány fokozottabb felhasználásához.

A CD-ROM technológia bevezetését követően hirtelen megnőtt azoknak a külső felhasználóknak a száma, akik olyan intézményekből jöttek, ahol nincs sem on-line, sem CD-ROM keresési lehetőség. A számukra végzett keresések jelentős része /76 %/ nagy dokumentum- és másolatforgalom-növekedést eredményezett. Ez kétségen kívül befolyással lesz könyvtárunk jövőbeli tevékenységére. A forgalom növekedése akadályozó tényezővé is válhat, ha nem kezeljük megfelelő módon.

Ennek a problémának a megoldását egy új CD-ROM munkaállomás beszerzése és végfelhasználók által végzett keresés megszervezése jelentheti. Ez utóbbtól azt várjuk, hogy a könyvtári dolgozók CD-ROM keresésre fordított munkaidejének egy részét megtakarítani segítsen és hozzájáruljon a számítógépes tapasztalatokkal nem rendelkező felhasználók oktatásához.

Az a tény, hogy a találatoknak mindössze 13 %-át töltötték le floppy-lemezre, jól illusztrálja az ilyen oktatás szükségességét; az alacsony százalékarány oka ugyanis egyszerűen a számítógépes lehetőségek hiánya egészségügyi intézményeinkben.

A mi eredményeinkkel szemben az irodalomban olyan adatokat találunk, amelyek azt mutatják, hogy a számítógépes tapasztalattal rendelkező felhasználók aránya eléri a 90 %-ot /6, 12/.

Ugyancsak irodalmi adatokkal összevetve, az egy CD-ROM munkaállomásra eső keresések száma igencsak szerénynek mondható: 2-3 a 30-at is elérő számokkal szemben /4, 5, 7, 12, 15/. A probléma megoldása egy új munkaállomás már említett felszerelése és a végfelhasználói keresés megszervezése

A költségelemzés azt mutatta, hogy CD-ROM technológia bevezetése és CC-Medline előjegyzése jó befektetés volt. Az on-line rendszerekkel szemben, ahol a költségek a használattal nőnek, a CD-ROM költségei a használattal csökkennek - minél többet használják, annál kevesebbe kerül /3, 5/.

Nem könnyű az egész program költségeit megítélni. Ezek a következőkből tevődnek össze: meghatározható költségek, azaz 1. a gépek beszerzése, 2. előfizetés, 3. a lemezek kiadóhoz való küldésének postaköltsége; "rejtett" költségek, azaz 4. a papír, festékszalag, floppyk, energia; valamint 5. az emberi munka költségei. A nehézségek ellenére megpróbáltuk egy keresés költségét meghatározni. Az első évben, amikor napi 2-3 keresést végeztünk, ezek keresésenkénti ára 7,5 USD /dollár/ volt. A második évben, azonos keresési volumen mellett már csak 5,2 USD lesz ez az összeg, és ez a keresések számának növekedésével /napi 5 keresés/ 3,4 USD-re csökken.

További munkaállomás beszerzése és a keresések napi 10-re növekedése esetén a költségek 2 USD-re fognak visszaesni.

A fenti számítás nem veszi figyelembe a "rejtett" költségeket.

A költségek elemzésekor a helyi tényezők mindegyikét figyelembe kell venni és a költségek könyvtáranként, városonként stb. változhatnak.

Van még egy kedvező tényező, amelyet figyelembe kell vennünk: ez a CD-ROM-on forgalmazott adatbázisok előfizetési díjainak csökkenése. A CC-Medline előfizetési díja már most jelentősen csökkent. Jelen pillanatban egy munkaállomás felállításának költségei a következők: 5.000 USD egy személyi számítógépért, 600 USD az olvasóberendezésért és az illesztésért, 2.250 USD a CC-Medline 1976-1988. évi állományáért, 1.250 USD a kurrens anyagért, azaz összesen 9.400 USD.

Következtetések

A CD-ROM technológia rendkívüli lehetőségeket kínál és egyesíti magában az on-line rendszerek és a hagyományos publikációk előnyeit. Ennek a technológiának a bevezetése a szarajevói Belgyógyászati Könyvtárban beváltotta az összes hozzá fűzött reményt, felhasználóinak új, gazdaságos és hatékony módot adott bibliográfiai információk szerzésére. A CD-ROM-nak on-line eléréssel már rendelkező nagy orvosi könyvtárakba való bevezetéséről már olvashattunk az irodalomban, ahol a CD-ROM-ot kiegészítő technológiaként említik. Kis orvosi könyvtárakban azonban, ahol csupán a hagyományos bibliográfiai források álltak rendelkezésre és az anyagi lehetőségek korlátozottak, a CD-ROM nem csupán kiegészítő technológia, hanem "első osztályu", azaz ideális megoldás - hatékony és gazdaságos bibliográfiai információforrás.

Irodalom

1. Herther N.K.: Laserdisk product of the year : a matter of significance. Online 1989; 13 /1/:108-9.
2. Wertz R.K.: CD-ROM: a new advance in medical information retrieval. JAMA 1986; 256 /24/:3376-78.
3. Watson P.D.: Cost to libraries of the optical information revolution. Online 1988; 12 /1/:45-50.
4. Jackson K.M. - King E.M. - Kellough J.: How to organize an extensive laserdisk installation : the Texas A&M experience. Online 1988; 12 /2/:51-60.

5. Helperin M. - Renfro P.: Online vs. CD-ROM vs. onsite : high volume searching - considering the alternatives. Online 1988; 12 /6/:36-42.
6. Silver H.: Managing a CD-ROM installation : a case study at Hahnemann University. Online 1988; 12/2/:61-66.
7. Anders V. - Jackson K.M.: Online vs. CD-ROM - the impact of CD-ROM databases upon a large online searching program. Online 1988;12/6/:24-32.
8. Hartley R.J.: LISA on CD-ROM : an evaluation. Online Review 1989; 13 /1/:53-56.
9. Bakker S. - Bleeker A. - van der Burg J. - Dijkman J. - Hogenaar A. - van Ramshorst G.: Medline on CD-ROM : a comparison. Online Review 1989;13/1/:39-50.
10. Herther N.K.: How to evaluate reference materials on CD-ROM. Online 1988; 12 /2/:106-108.
11. Bonham M.D. - Nelson L.L.: An evaluation of four end-user systems for searching Medline. Bull Med Libr. Assoc. 1988;76 /2/:171-180.
12. Bleeker A. - Tjiam I.A.S. - Volkers A.C.W.: Medline on CD-ROM : an evaluation after six months use. Online Review 1988;12/4/: 197-203.
13. Whitsed N.: Medline on CD-ROM : resource or red herring? Health Libr Rev 1988;5:226-233.
14. Eger A.J.: Analysis of the acceptance behavior of medical librarians and their patrons with regards to Medline on CD-ROM. Online Review 1988;12/6/:341-349.
15. Capodagli J.A. - Mardiikian J. - Uva P.A.: Medline on compact disc : end-user searching on Compact Cambridge. Bull Med Libr Assoc 1988;76 /2/:181-183.

MEDLINE ON COMPACT DISK IN A SMALL HOSPITAL LIBRARY

Ana GERC and Milenko KRSMANOVIC

Since the beginning of 1989, at the Internal Medicine Library in Sarajevo, Medline on compact disk /CC-Medline/ has been used. Records on 437 searches were analyzed in detail. The following characteristics of users were studied: the degree of specialization, sex, working place. The intended use of searches, complexity of search strategy, number of citations retrieved, and the user satisfaction were analyzed as well. The greatest percentage /43 %/ of searches was performed for younger users. For specialists working at the Internal Medicine Department, 24 % of searches were made, while the remaining 76 % were performed for other departments. The greatest percentage of searches /59 %/ was evaluated as excellent; 21 % - very good; 11 % - good; 6 % - bad; and 3 % - failure. To determine the impact of the new technology upon the document delivery, the library statistics for 1989 was compared with the statistics for previous four years. The comparison showed an increase in the total circulation of original documents in 1989. The delivery of photocopied documents in 1989 increased significantly in comparison with 1988 /by 138 %/. The number of documents received from libraries in other cities also increased in 1989 /by 52 %/. In small libraries CD-ROM is not a supplementary system but the "technology of first choice", i.e. the ideal - effective, efficacious and economic - tool for bibliographic information.

Az orvosi könyvtárosok és orvostanácsadók
17. tájértékeztetésén elhangzott előadások
Kaposvár, 1990.július 9-11.

NÉHÁNY SZÓ
A SOMOGY MEGYEI ARATÓ MIKLÓS ORVOSI KÖNYVTÁR
MULTJÁRÓL ÉS JELENÉRŐL

Kozma Zoltánné
Somogy megyei Arató Miklós Orvosi Könyvtár
Kaposvár

Röviden szeretném bemutatni Önöknek orvosi könyvtárunkat. Hadd idézzem dr. Markusovszky Lajos kiváló orvostudóst, aki 1868-as Emlékiratában a következőképpen fogalmazza meg az egészségügy feladatát:

"Azon lenni, hogy a nemzet egyik legbecsesebb vagyona kárt ne szenvedjen, a betegeskedés, a halandóság, a nyomorékok száma lehetőleg csökkentessék, s ekkint a nemzeti erő és vagyon úgy erkölcsi, mint anyagi tekintetben ez uton is minél inkább emeltessék.

A nemzet legbecsesebb vagyona az ember. Mindannyiunknak, akik beálltunk ebbe a szolgálatba - bármely feladattal bírunk is - azon kell lennünk, hogy az egészség megőriztessék, a halandóság csökkenjen, minden emberi élet a földi lét végső határáig megtartassék."

Ez a mai kor színvonalán álló gyógyító-megelőző munka feladata is.

Az orvosi könyvtárak ezt a célt hivatottak szolgálni és mi könyvtárosok közvetve ezen munkálkodunk.

A múlt század közepén épült kórházunkban korán helyet kapott Csorba Józsefnek, a lelkes kórházalapítónak a könyvadománya, mely magját képezi az első orvosi könyvtárnak. A gyűjtemény mindössze 160 kötetből állt, de akkor még a kórháznak 2 orvosa, 12 ágya és

4 fő ellátó személyzete volt, s az első évben csupán 25 beteget ápoltak.

A 19. század második fele a reformok, a társadalmi fellendülés, a liberális eszmék kora, a természettudományok prosperitásának időszaka. A haladó gondolkodású orvosok nagy szervezők, folyóirat-alapítók is egyben: ilyen például Balassa János, Markusovszky Lajos, ... s ekkor lépnek színre azok az orvosírók, akik mind az elméleti, mind a klinikai orvostudományban maradandót alkotnak: Bókay János, Fodor József, Korányi, Högyes ... és még sorolhatnánk a kiválóságokat. A tőlük származó könyvek alapozó szakkönyvtári dokumentumok, olyan örökség, amelyek nemzedékek felkészülését szolgálta, s ma sem elhanyagolható szellemi érték. Könyvtárunk több mint 100 ilyen értéket őriz.

Az első könyvgyűjteményekre viszontagságos évek vártak, osztályokra szóródtak szét, kezelésük nehézkes lett.

A 20. század a természettudományok területén olyan fantasztikus robbanást okozott, mellyel lépést tartani csak szervezett, jól átgondolt rendszerek segítségével lehetséges.

Az orvostudomány fejlődése és társadalmi igény fogalmazza meg, hozza létre az 5. számú könyvtári törvényt, majd az 1960-as egészségügyi miniszeri utasítást.

Ekkor igazgatója a megyei kórháznak dr. Arató Miklós főorvos, aki könyvszerető, lelkes könyvtárpártoló, akinek köszönhetően reprezentatív helyet kapnak az orvosi könyvek, folyóiratok.

115 éves kórházunk az első 1961-ben a megyék között, amely korszerű orvosi könyvtárt mondhat magáénak. A teremkönyvtár mennyiségig érő szabadpolcait gazdagon díszítő könyv- és folyóiratállományával impozáns külsőt mutatott, s tartalmilag is a korszerű orvostudományt képviselte.

Folyóiratunk 148 féle volt, ami akkor országos rekordnak számított. 3682 kötet orvosi szakkönyv, 3371 kötet bekötött folyóirat állt az olvasók rendelkezésére.

A központosított könyvtár létrejöttében nem kis szerepe volt két kiváló, szakmájáért rajongó könyvtárosnak: dr. Aratóné Lux Ágnes és Wallner Jenő kollégáknak. Uttörő feladatuk volt: új szakszervezet, új kölcsönzési rendszer kidolgozása - és még csak akkor indult meg a szakkönyvtáros-képzés.

Kórházunk általános profilu megyei intézményként funkcionál. Kiemelt feladata a medikusoktatás, mely 1974-ben indult.

Az intézmény feladatkörével összhangban könyvtárunk gyűjtőköre az orvostudomány valamennyi ágazatára kiterjed. Szakterületenkénti aránytalanság előfordul, de ismert tény, hogy a beszerzések hajtómotorja: a szakmai-vezetői igényesség, a nyelvismeret és a szakma fejlődésében közrejátszó egyéb motívumok.

Állományunk gazdagságát, sokszínűségét tehát a felhasználói igények határozzák meg, melyeknek a nehéz gazdasági körülmények sem tudtak ez ideig gátat szabni.

Az átlagos évi gyarapodás 350 kötet könyv és kb. 300 kötött folyóirat.

Közismertek a drágulások: 1970-ben 300 kötet könyvet 76.000,- Ft-ért vásároltunk, 1990-ben kb. 500.000,- Ft-ra lenne szükségünk ugyanennyi könyv megvételéhez.

Amíg 1970-ben folyóiratkölttségünk 164 ezer Ft volt, 1990-ben 1 millió 600 ezer forintos végösszegre számíthatunk.

Állományunk 16.000 kötetet tesz ki, ami 8 milliós értéket képvisel.

A külföldi folyóiratbeszerzésünk 1991-ben már bizonynyal 2 millió Ft körül fog mozogni.

Az idei évben 225 féle periodika jár könyvtárunkba, ebből nyugati 91, demokratikus 25 féle.

Intézményünk vezetőinek gondosságát dicséri, hogy 1991-re - bár nehézséget jelent - 7 új külföldi folyóiratot rendelhattunk meg, illetve rendeltünk újra 166.000 Ft értékben, amit az egészségügyi ellátás új feladatai: pl. a műveseállomás beállítása, CT-vizsgálatok és az új ortopédiai osztály működéséből adódó igények indokoltak.

A folyóiratállomány szinessége, színvonalgazdagsága igényes-séget tükröz, kiváló szaklapokkal dicsekedhetünk. Persze mindez százezreket emészt fel. Az igazi megoldás - véleményünk szerint is - nem egy ilyenfajta felhalmozás, nem kis intézmények évről-évre nehézséget jelentő folyóiratvásárlása lenne, hanem a hozzáférés biztosítása országos szakterületi báziskönyvtárak létesítésével, amelyre gyorsmásoló szolgálat bekapcsolásával számíthatna az ország valamennyi kutatója. /Hadd hívjam fel a figyelmet ezzel

kapcsolatban Marton János és Zsigó Ildikó cikkére, mely a Magyar Tudomány 6. számában jelent meg./

Mit mondhatunk az olvasottságról?

Orvosaink 80 %-a beiratkozik a könyvtárba, de nem túl gyakori látogatója. Igaz, a könyvtárosok is csak akkor mennek orvoshoz, ha nagyon muszáj. Az a szakember azonban, aki mindennapi munkájában lelkiismeretesen helyt akar állni, aki kötelességének érzi, hogy hivatásának mindenkor megfeleljen, olvassa a szaklapokat, kutatja az indexeket, kéri a különlenyomatokat, irodalomlistákkal ostromolja a könyvtárost. A cél a mind több tudás birtoklása, tudományos fokozat megszerzése, külföldi tanulmányutakra pályázat elkészítése, oktató munkára felkészülés, ismeretátadás egy tudományos konferencián stb. Ha ilyen kereső nyugtalanságban élnek kollégáink, akkor a könyvtárosnak is öröm a szolgálat.

Az éves kölcsönzési forgalomról: átlag 2000 folyóiratot, 6-800 kötet könyvet kölcsönöznek kollégáink. Az olvasóteremben használt dokumentumok száma átlagban 4-5000 egység évente.

Közvetlenül, személyre szólóan eljuttatunk az osztályokra közel 3000 db. folyóiratot. Ugyanakkor az állandó kézikönyvtárban 4000 könyvtári egység van.

Könyvtárközi szolgálatunk igen népszerű: évente 2-300 esetben kérünk irodalmat olvasóinknak. Rendszeresen "körözzük" folyóiratokat az ország különböző könyvtáraiban. Ez a szolgáltatás kölcsönös és igen áldásos, hisz színesíti választékunkat.

Végezetül idézni szeretném tisztelt elődöm, Aratóné Lux Ágnes, 1987-ben, orvosi könyvtárunk 25. évfordulóján mondott szavait: "Szívvel kívánom, hogy a korszerű technika és haladás szelleme sok sikert és szép eredményeket hozzon az Arató Miklós orvosi könyvtár munkatársainak és minden olvasójának..."

ABOUT THE PAST AND PRESENT OF THE SOMOGY COUNTY
ARATÓ MIKLÓS MEDICAL LIBRARY

Teréz KOZMA

Founded in 1875 and especially developed under M. Arató, distinguished former director of the Somogy County Hospital and cared for by outstanding librarians the library offers to its readers 225 current periodicals. Seven additional titles are planned to be acquired in 1991. The general stock makes out 16.000 units. The library enjoys popularity among hospital staff, which is based on individually tailored services as eg. targeted loan of periodicals.

**INFORMATION SOURCES IN
PHARMACEUTICALS**

Edited by W Roy Pickering, Head of Central Research and Development Information Services, Wellcome Foundation

The flow and availability of accurate information is crucial to the pharmaceutical industry. This important new book takes a systematic look at the sources of information throughout the pharmaceutical process from research and development to the drug in the marketplace.

The first part of the book follows the creation of a new pharmaceutical product from research, through clinical and marketing trials, to knowledge of the drug in the market place. The second part concentrates on the information produced by the medicine community and by the pharmaceutical industry itself. There is also an important chapter relating to the role and activities of the chapter relating to the role and activities of the World Health Organization. The final part of the book considers the availability of drug information and how it is perceived throughout the world.

Information Sources in Pharmaceuticals is a unique guide to information in the pharmaceutical industry and will be invaluable to a wide range of professionals, from information scientist and librarians to doctors and pharmacists.

Outline contents

Chemical and physicochemical information • Biological information
• Biological and biomedical information • Drug metabolism and
toxicology information • Clinical studies information • Technical
development and production information • Intellectual information •
Marketing and production information • Performance of the industry in
providing scientific and technical information • The World Health
Organization • The information scenario in the United States • The
information scenario in Western Europe • The information scenario in
Australia • The information scenario in Africa • The information
scenario in China • Review and discussion

Hard cover 0 408 02518 2 £ 55.00

Bowker-Saur, Butterworths, Borough Green, Sevenoaks, Kent TN15 8PH
Tel: 0732-884567

FELEJTSÜK EL A MÁGNESES ADATHORDOZÓKAT?
KEZDETI TAPASZTALATOK A CD-ROM ADATBÁZISOK
ALKALMAZÁSA TERÉN

BORSY Tamás

Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár
Budapest

Három évvel ezelőtt, a győri tájértekezletet megelőzően előadás tartására kértek fel azzal, hogy a téma bármiféle lehet, csak számítógépes nem, mert az már az orvosi könyvtárosok könyökén jön ki: maradjunk csak a hétköznapiak realitásainál! Így akkor egy másik kedvenc témámhoz nyultam, az információszerzéshez, és a különböző rendű és rangu hagyományos és modern szolgáltatásokat próbáltam rendszerben elhelyezni. Sajnos - vagy inkább hál'Istennek - az az óriási dinamikus fejlődés, ami napjainkban is jellemzi szakmánkat, egyszerűen nem engedi meg, hogy 1990-ben egy ilyen szakmai összejövetelen ne essék szó a kompakt lemezről, amely gazdasági válság ide, gazdasági válság oda, hozzánk is betört. Az orvosi könyvtáros részére pedig szakmai kihívást jelent, hiszen nem engedheti meg magának azt, hogy tájékozatlanabb legyen a hozzá forduló olvasónál, aki esetleg máris saját maga keresi CD-ROM-on az irodalmat valamelyik nagyobb könyvtárban, vagy éppen a közeljövőben készül erre; nem engedheti meg, hogy ne tudja őt informálni: hol, milyen adatbázisból, milyen feltételek mellett tud kompakt lemezről irodalmat keresni.

Tudom, többen részt vettek itt vagy ott CD-ROM bemutatón. Mások máshonnan informáltak. Őket nem akarom megbántani azzal, hogy az alapfogalmakról beszélnek. Másrészt a közelmúltban többen kérték, hogy az alapelvekről is legyen szó. Ennek is eleget téve, azért mégis inkább a CD-ROM-mal kapcsolatos szemléleti problémákat szeretném erőteljesen hangsúlyozni, tehát hogy hogyan illeszkedik a hagyományos és on-line tájékoztatáshoz, mit várhatunk tőle, hol érdemes a beszerzésére törekedni, és hol nem, még akkor sem, ha netán meglenne a rászánt pénz.

Az OIK csak nemrégén kapta meg a már régebben megrendelt berendezést, de Angliában másfél évvel ezelőtt legalább 10 intézetben láttam működni, s ami még több, meghallgattam az ottani tapasztalatokat is.

Végül, de nem utolsósorban, a saját kompakt lemezeinkkel már hónapokon át dolgozhattam a társintézetek kollegialitásának köszönhetően.

Ezen túl talán a legfontosabb az, hogy az immár 8 éves on-line irodalomkutatási gyakorlat birtokában hamar koordinátába tudtam helyezni szakmánk ezen újabb nagy kihívását. Igen, kihívásról van szó, mert

- bár nagyon drága, Magyarországon is terjed,
- mert a könyvtárosnak meg kell találnia helyét, feladatát egy olyan szituációban, ahol esetleg maga az olvasó végzi a gépi keresést, ahol a könyvtáros nem sofőr, hanem közlekedési rendőrként irányíthatja az urvezető olvasót,

- kihívás, mert a CD-ROM elterjedt használata meg fogja növelni az igényeket az on-line irodalomkutatások iránt is, itt a könyvtáros "intermediary" /közvetítő/ szerepet játszik, megnő az igény a primer dokumentumok beszerzésére és így tovább.

Válaszom pedig a címben feltett kérdésre természetesen az, hogy nem! Ne felejtsük el a mágneses adathordozókat! Hamarjában csak két indok:

- az adatbázisok legfrissebb részéhez csak on-line férhetünk hozzá,
- a CD-ROM adatbázis kereséssel kiválasztott része floppyra írható, s ezt a "végfelhasználó" /end user/, az olvasó, az orvos PC-re, tehát mágneslemezre alapozott egyéni dokumentációjában hasznosíthatja..

A CD-ROM /Compact Disk Read Only Memory = csak olvasásra használható kompakt optikai lemez/ az utóbbi években robbanásszerűen terjedő kompakt zenei hanglemez adattárolásra használt változata. A 4,72 inch = kb. 12 cm átmérőjű lemez információhordozó rétege fémből készül. Ezt mindkét oldalról átlátszó műanyag védőréteg borítja. Minden más információhordozónál ellenállóbb, csak igen erős fizikai behatás /robbanás a helyszínen/ vagy tűzvész semmisítheti meg.

Az információt préselt spirális nyomvonalon elhelyezkedő lyukak, illetve lyuk nélküli szakaszok hordozzák. A nyomvonal 4,5 km hosszú és 20 ezer menetben helyezkedik el. Egy lemez tárolási kapacitása 552 Mbyte, azaz kb. félmilliárd karakter. Ez 275 ezer gépelt oldalnak, vagy 28 db 20 Megás Winchester lemeznek, illetve 460 db /9 kg/ hajlékony mágneslemeznek felel meg.

Egy CD-ROM lemez tartalmának átvitele on-line módon 46 napig tartana. Az információ kiolvasása kis teljesítményű /"puha"/ lézer fókuszált nyalábjával történik, a lyukakról és a lyuk nélküli részekről különbözőképpen visszaverődő fény detektálásával. Az 1,7 μ m átmérőjű lézernyaláb lehetővé teszi, hogy a felületi szennyeződések /por, ujjlenyomat/ semmilyen jelentőséggel sem bírnak.

Csupán emlékeztetőül: A laser /light amplification by stimulated emission of radiation/ egy rendkívüli intenzitással rendelkező, keskeny, gyakorlatilag nem szóródó, nagyenergiájú sugárnyaláb. Őriási előny, hogy a lemez használat közben semmivel sem érintkezik, így használati /üzemi/ élettartama 10 év. Tárolási élettartamáról még nem igen tudunk, nem tudhatunk semmit. A CD-ROM valamivel kisebb, mint a hajlékony mágneslemez /floppy/. Préseléssel sokszorosítják, így a felhasználó a lemez információtartalmát nem módosíthatja. Ez fontos az adatbiztonság miatt, mert kizárja a véletlen törlést. Minden digitalizálható információ tárolására alkalmas: szöveg, vonalas ábrák, fényképek.

A CD-ROM lemezek előállítás

A CD-ROM-ra szánt adatbázist mágnesszalagon juttatják el az előállító gyárba. Ott digitális stúdió magnetofon-szalagra írják. Ezután mesterlemezt készítenek úgy, hogy üveg, vagy féMLEmez felületébe nagyteljesítményű /"kemény"/ lézer égeti be a digitális információt hordozó lyuksort. A mesterlemezről készülnek a nyomómatricák, azokról pedig préseléssel sokszorosítják, majd átlátszó védőműanyaggal vonják be a felhasználói példányokat. Egy ilyen gyár létrehozása kb. 15 millió dollárba kerül. Ezt az összeget egyetlen adatbáziselőállító cég sem tudta vállalni. Ezért nagy konszernek jöttek létre. A legjelentősebbek: a Philips, Sony, Hitachi, Panasonic, Silver Platter, Compact Cambridge.

A hosszú előállítási folyamat mellett lényeges kérdés az átfutási idő. Jelenleg a havonként történő aktualizálás igen jónak számít. Ez korlátozza a felhasználási lehetőségeket.

A CD-ROM lemezek olvasása: hardver

A CD-ROM tipikusan mikroszámítógépes, személyi számítógépes kategória, szemben a másik két optikai lemez-típussal /WORM, DRAW/.

A WORM /Write Once, Read Many = egyszer írható, sokszor olvasható/: a felhasználó ír rá. Nagyon drága, mert nagyteljesítményű lézert, igen pontos vezérlést igényel. Nem törölhető, nem írható át. Digitálisan kódolt adatok tárolására, információ-archiválásra szolgál.

A DRAW /Direct Read After Write = írás után azonnal visszaolvasható/ akárhányszor újra írható. Igen nagyteljesítményű számítógépet igényel. Fejlesztés alatt áll. Ez ún. magnetooptikai termék. Elve: egy mágnes csak ott mágnesezi át a lemezen lévő mágnesréteget, ahol azt egy lézer fénye éppen abban a pillanatban felmelegíti. A mai mágneslemezek szerepét veszi majd át, csak nagyságrendekkel nagyobb mennyiségű információt tud tárolni.

Kezdetben a felhasználói berendezés a kereskedelmi forgalomban kapható kompakt lemezjátszóból, személyi számítógépből, és a kettőt összekapcsoló interfész-egységből állt. Ma már speciális CD-ROM leolvasásra gyártott lejátszókat hoznak forgalomba. Ebben a japán cégek járnak élen /Sony, Hitachi/.

Számítógépként eddig csaknem mindenütt IBM PC-t használtak.

Keresés a CD-ROM adatbázisban: szoftver

Itt két irányzat bontakozott ki:

1. kimondottan erre a célra tervezett kereső program írása,
2. vagy meglévő keresőprogram adaptálása.

A CD-ROM kereső programrendszernek széles felhasználói kört kell kiszolgálnia, ezen belül nagy arányban közvetlenül a végfelhasználókat, ezért egyszerűen használhatónak kell lennie. Ugyanakkor legyen hatékony és sokoldalú. E két ellentétes követelménynek az összeegyeztetése valószínűleg csak évek múlva lesz lehetséges, amikor a mesterséges intelligencia-alkalmazás magasabb szintre emelkedik.

1985 volt az az év, amikor a CD-ROM-mal kapcsolatos kérdésekben a két legfontosabb gyártó, a Philips és a SONY a szabványokban meg tudott egyezni, ezeket a többi gyártó is elfogadta. Ez óriási dolog; gondoljunk csak arra a káoszra, ami a képmagnók terén ma is uralkodik.

Az előállítók általában a professzionális felhasználók részére hozzák létre termékeiket, de megcélazzák ujabban a hobbi számítógéppel rendelkező nagyközönséget is. Így pl. kiadták az American Academic Encyclopaedia CD-ROM változatát.

A CD-ROM igen fontos helyet foglalhat el /és ez a jövő beláthatatlanul óriási perspektívája/ az információk archiválásában. Erre nagy információsűrűsége, hosszú élettartama és a fizikai behatásokkal szembeni ellenállóképessége teszi alkalmassá.

Mi a fölénye a papírral, mikrofilmmel, mikrofilmleppel, illetve mágneses adathordozókkal szemben? A papír és a mikrofilm közvetlenül nem kereshető gépi uton; a mágnesszalag letörölhető, illetve törlődik idővel. De a CD-ROM előállítása csak nagy példányszámban gazdaságos /1 mesterlemez több ezer dollár!/
.

A CD-ROM-nak mint publikálási eszköznek óriási perspektívája van:

- olcsón sokszorosítható
 - információsűrűsége igen nagy
 - a postai szállítást kitűnően viseli
 - a postaköltség alacsony
 - nagyüzemileg sokszorosítható /préselés/, míg a mágneses adathordozókra csak egyedileg és lassan másolható az információ
 - Copyright probléma nem lehet, mert másolása drága és csak terjedelmesebb, nehezekebb információhordozóra történhet.
- Olcsóbb hivatalosan megvásárolni.

Hátrányai: hosszú az átfutási idő. Napi aktualitások, soron változó tartalmu anyagok terjesztésére nem alkalmas.

Mire alkalmas?

- nagy lexikonok
- szótárak
- telefonkönyvek
- menetrendek
- sokkötetes kézikönyvek anyagának hordozására.

És itt elérkeztünk egy nagyon izgalmas kérdéshez: CD-ROM vagy on-line? A CD-ROM lassu aktualizálhatósága miatt a szaporán gyarapodó, illetve sűrűn változó tartalmu adatbázisok on-line szolgáltatását nyilván nem veszélyezteti. A lassan változó adatbázisokból és az adatbázisok "öreg", már nem változó részéből történő on-line szolgáltatásnak azonban igen erős konkurensévé válhat. A CD-ROM ellenzői érvként hozzák fel az aktualizálhatóság lomhaságát, valamint a megvásárolandó berendezések drágaságát. Maga a CD-ROM lemez a kis felhasználóknak, akik ritkán használják, drága, szemben az on-line kereséssel, ahol a tényleges és ellenőrizhető használat arányában kell fizetni.

Az on-line tevékenység és a CD-ROM összeegyeztethetőségének legvalószínűbb módja az, hogy a mai on-line adatbázisok "öreg" részének a szolgáltatásában át fognak térni a CD-ROM formára. A legfrissebb irodalom természetesen csak on-line lesz elérhető továbbra is. Az on-line keresésben járatos szakember számára melleleg semmilyen komoly nehézséget nem okozhat a CD-ROM alkalmazása, hiszen ugyanazon adatbázis információkereső nyelve on-disk keresésnél gyakorlatilag ugyanaz, mint az on-line keresésnél. Más kérdés, hogy a CD-ROM rendszerek parancsnyelve eltér az ismert on-line rendszerek parancsnyelvétől /a D-S-étől, a DIALOG-étől, a DIMDI-étől, hogy az orvostudomány szempontjából legfontosabbakat említsem, sőt tovább komplikálja a helyzetet az, hogy az egyes CD-ROM rendszerek /SilverPlatter, Compact Cambridge, Science Citation Index parancsnyelve is eltér.

További perspektívák: az egyes adatbáziselőállítók összefoghatnak olyan CD-ROM lemezek előállítására céljából, melyek a különböző adatbázisok tematikailag egyező részeit összesítve tartalmazzák. Ennek egy megvalósult példája a CANCER-CO, amely az Excerpta Medica, a Medline /Cancerlit/ és a Yearbook of Cancer onkológiai anyagát átfedések nélkül tartalmazza. Az első lemez az 1985-87. évekből származó 180.000 rekordot tartalmaz. Ezek egyharmada származik legalább két adatbázisból. Hasonló módon készült AIDS-tematikájú CD-ROM adatbázis is létezik.

A felhasználó szempontjából összegezve a CD-ROM adatbázis előnyeit és hátrányait az on-line adatbázissal szemben:

Előnye: a felhasználót nem sűrgeti az idő /mint tudjuk, az on-line keresés költsége a gépidőtől és a vonalhasználat idejétől

is függ/. Tehát akármilyen lassan, többszöri próbálkozással is kerekeshető a kívánt információ. Ez a gyakorlatlan keresőnek jó. Nem vagyunk kiszolgáltatva az adatátviteli hálózat zavarainak, az adatközpont túlterheltségének, ami az időosztásos /time sharing/ üzemmódból adódik.

Hátránya: a ritkább aktualizálhatóság, és hogy az egész adatbázist meg kell fizetni, holott egyes részeit esetleg sohasem használjuk.

Végeredményben arra számíthatunk, hogy a CD-ROM nem szorítja ki az on-line információszolgáltatást, hanem a két módszer egymás mellett, egymást kiegészítve él majd tovább.

1. táblázat

A CD-ROM és az on-line módszer előnyeinek és hátrányainak összehasonlítása

	On-line	CD-ROM
Szerkezet	Használat szerinti fizetés Akkor előnyös a felhasználónak, ha egy adatbázisra kevés használat jut, de sok adatbázisra van szükség Nehezen tervezhető költség	Használattól független vételár vagy bérleti díj Akkor előnyös a felhasználónak, ha egy adatbázisra sok használat jut és kevés adatbázisra van szükség Pontosan tervezhető költség
Beruházási költség	A távközlési kapcsolat létesítésének árától erősen függ. Egyébként viszonylag alacsony és csak lassan változik	Viszonylag magas, de a CD-ROM terjedésével gyorsan csökken
Távközlési kapcsolat	Igényel A fejlett országokban nem lényeges szempont	Nem igényel A gyengén fejlett országokban jelentős előny
Szakember igény	Csak jól képzett szakember kereshet gazdaságosan és ugyanakkor hatékonyan /A végfelhasználó rendszerek hatékonysága kicsi/	Mérsékeltén gyakorlott kereső is jó keresési eredményt érhet el, bár hosszabb idő alatt

	On-line	CD-ROM
Stressztényező	A pénzbe kerülő idő, a hibázás tilalma nagyfokú feszültséget jelent a keresésben	Nyugodt keresési körülményeket jelent, hogy nem időre kell fizetni, hogy az elkövetett hiba külön költség nélkül kijavítható
Üzembiztonság	A felhasználó számára kiszámíthatatlan, sok tényezőtől függ, viszonylag gyakori a hiba	Magas, csak a helyi berendezéstől függ
Elérhető adatbázisok száma	Sok	Kevés
Aktualizálás	Gyakran, egyes adatbázisokban 15 percenként, sok adatbázisban hetente, kéthetente Lényeges a gyorsan változó információ keresésekor	Ritkán, a legjobb esetben havonta, inkább negyedévenként Nem zavar a változatlan vagy ritkán változó információ keresésekor /pl. az adatbázisok régi része, kézikönyvek stb./

FORGET MAGNETIC INFORMATION CARRIER?
INITIAL EXPERIENCES WITH CD-ROM DATABASES

Tamás BORSY

The definite answer to the question put on is negative. This conclusion is drawn, weighing the advantages and disadvantages of CD-ROM. On the positive side there are the decreasing with the use costs, the user-friendly, pressure-relieving searching and high reliability. On the negative side among others figures the rather complicated updating and the consequently lessened actuality. CD-ROM and on-line databases can be seen as complementary means of information. The CD-ROM itself, the necessary equipment, the types of software are described in detail.

**FIRST ANNOUNCEMENT
THE Vth INTERNATIONAL SYMPOSIUM
ON AUDIOLOGICAL MEDICINE**

**MAY 14-17, 1991
PÉCS, HUNGARY
EUROPE**

Under the auspices of the International Association of Physicians in Audiology
(IAPA), organized by the ENT Department, Pécs University Medical School,
Pécs, Hungary

TAPASZTALATAIM A TRONDHEIMI EGYETEM
ORVOSI KÖNYVTÁRÁBAN

Néhány évig dolgoztam a fenti egyetem gyermekklinikáján a Norwegian Cancer Society ösztöndíjasaként. Kutatómunkámmal kapcsolatban igen sokszor volt szükségem a könyvtár szolgáltatásainak igénybevételére. Az első időben szokatlan volt, hogy gyakorlatilag nem volt lehetetlen kérés. A szükséges irodalmat szinte azonnal, de legkésőbb egy héten belül beszerezték. Ilyen sokáig csak akkor kellett várni, ha a cikket Londonból, Svájcban vagy az USA központi orvosi könyvtárából kellett beszerezni. A számítógépes irodalomkutatás lehetővé teszi, hogy az ember a témájához szükséges irodalmi hivatkozásokat gyorsan, viszonylag teljes körben áttekinthesse, az összefoglalók elolvasásával pedig az érdekesnek ígérkező cikkeket kiválaszthassa.

Lehetséges a számítógépes irodalomkutatás eredményét floppy disk-en is megőrizni, és később bármikor felhasználni egy számítógépen. Magam is összegyűjtöttem a gyermekkori daganatok kezelésével kapcsolatos irodalomjegyzéket az utóbbi két évben összefoglalókkal együtt egy lemezen. A mintegy 1200 cím lemezen való megőrzése körülbelül két órát vett igénybe. Ez lehetővé tette számomra, hogy az irodalommal rendszeresen dolgozzam a klinikai vagy otthoni számítógépemen, anélkül, hogy a könyvtárba kellett volna mennem.

A könyvtár valamennyi dolgozója rendkívül szakképzett és segítőkész. Nemrég az orvostudományok doktora fokozatot szereztem meg a Trondheimi Egyetemen. Ehhez többek között szükséges két 45 perces előadás megtartása egy szabadon választott témából, a másik témáját pedig 10 nappal a védés előtt közlik a jelölttel. Ehhez az előadáshoz kb. 160 tételnyi irodalmat tekintettem át. Az irodalomjegyzék összeállítása a kitűnő könyvtárosok és a számítógép segítségével kevesebb, mint 20 percet vett igénybe, és a legfontosabb 70 cikk fénymásolatát másnapra megkaptam.

Nagyon fontosnak tartanám az otthoni orvosi könyvtárosi munka hasonló szintre emelését, hiszen az irodalom ismerete a hatékony kutatói és klinikai orvosi munka alapfeltétele. Ennek a feltételnek mielőbbi megteremtése sürgető szükséglet, a kor parancsa.

Dr. Borsi József
SOTE II. Gyermekklinika

Az IFLA biológiai és egészségügyi könyvtáros szekciójának 1990. augusztus 20-án rendezett találkozóján, Stockholmban három előadást tartottak. Lena SEWALL a svéd kórházi könyvtárak fejlődéséről, Solveig HANNESDOTTIR az izlandi Landspítallin orvosi könyvtárában megvalósításáról, automatizálásról, Elisabet BUNTZ Norvégia oslói nemzeti kórháza orvosi könyvtárának információs központtá való kiépítéséről beszélt. A résztvevők megtekintették a Karolinska Institutet információs központját és a Spri könyvtárát.

CD-ROM KÖRKÉP

Finnországban a Helsinki Egyetem fogászati könyvtárában az on-line keresések száma folyamatosan nőtt, ezért 1988. áprilisában beszerezték a Medline CD-ROM változatát. A magas költségek miatt még a tanfolyamokon kiképzett felhasználók sem szívesen végezték maguk az on-line kereséseket. A CD-ROM szolgáltatást viszont ingyenesen tudták biztosítani, így várható volt a nagyobb felhasználói önállóság. Együttal lehetőséget kívántak biztosítani a vidéken dolgozó és a könyvtárakat ezért ritkán látogató fogorvosoknak is az irodalomkutatás igénybevételére.

Az ingyenesség folytán a CD-ROM keresés igen népszerűnek bizonyult és sokan le is töltötték a keresési eredményeket saját személyi számítógépükre. A felhasználók maguk keresnek, de igénylik a könyvtárosok segítségét.

A medikusoknak négyórás tanfolyamot tartanak, amely azonban túl korán van és a csoportok túl nagyok. Érdeklődésük majd csak akkor ébred fel igazán, amikor szakdolgozatukat írják. Ilyenkor már azt igénylik, hogy egyénileg oktassák őket, ami azonban igen időigényes.

Mivel kevés orvosi könyvtár vett CD-ROM-ot, sok külső felhasználó jön ebbe a könyvtárba, hogy kipróbálja ezt a lehetőséget. A felhasználók a vártnál több segítséget igényelnek a könyvtárosoktól.

Olaszországban a bevezetés indokai hasonlóak voltak: közvetlen hozzáférést biztosítani a felhasználóknak, tapasztalathoz juttatni őket, csökkenteni a könyvtár dolgozóinak közreműködését.

A könyvtár igazgatójának javaslatára a kutatók közül "képviselőket" jelöltek ki, akik elméleti és gyakorlati képzésben vettek részt, és csak az alkalmasnak bizonyult "képviselők" végezhetnek önállóan keresést. A többi felhasználó az ő közvetítésükkel jut hozzá az információhoz.

Ez a következő előnyökkel jár: kompetens kutatók, a keresés tárgyát magas színvonalon azonosítva és megértve végzik a keresést, közvetítő beiktatása nélkül. Csak megfelelően felkészített felhasználók ülnek a számítógép elé. A keresés igen olcsó, mivel a könyvtári személyzet erre fordított munkaidejének költsége kis mértékben rakódik rá. Ha nem eléggé körülhatárolt a keresőkérdés, a felhasználók hosszú ideig is kereshetnek költségnövekedés nélkül.

Norvégiában a finnországgal szemben a Medline-nak nem a Compact Cambridge változatát, hanem a Dialog OnDisk verziót vásárolták meg. Ezenkívül megvették a Compact Cambridge Life Sciences Collection elnevezésű CD-ROM terméket. A Social Sciences Citation Indexet túl drágának találták a társadalomorvostani érdeklődés ellenére is. Alkalmanként 4-5 fő részvételével több tanfolyamot rendeztek, amelyek egyuttal jól szolgálták a szolgáltatás népszerűsítését is. A legnagyobb nehézséget a Medical Subject Headings megismertetése okozta, ezért elhatározták, hogy kerülik ennek túlzott középpontba állítását.

A felhasználók különbözőképpen használják az adatbázisokat. Van aki egy tárgyszó lekeresése után egyenként átnéz minden találati rekordot, van aki már jól ismeri a hatékony keresés módszereit. Az eredmények személyi számítógépre való letöltése itt is népszerű.

Svájcban is fontos cél volt, hogy a felhasználókat önálló keresésre szoktassák. Ezenkívül fel akarták mérni, nagyobb-e a CD-ROM iránti érdeklődés, mint ami a nyomtatott Index Medicus iránt megnyilvánul.

A gépeket úgy kívánták elhelyezni, hogy mikroszámítógépes előismeretek és - lehetőség szerint - a könyvtári személyzet segítségével nélkül is tudjanak keresni a felhasználók. Két gépet helyeztek el egy zárható szobában, amelynek kulcsát az információs pultnál kellett kérni, ahol egyuttal a keresésre fordított időt is figyelték. Egyszerű, tömör utmutatót készítettek a CD-k utmutatói alapján. A felhasználók szabadon választhattak a szobában található lemezek között. Keresési eredményeiket floppy-diszkre tölthették. Helyfoglalás nem volt, csupán a felhasználók egymás között egyeztetették az időpontokat. Hozzáférésük a teljes nyitvatartási időre kiterjedt, még szombaton és vasárnap is dolgozhattak, annak ellenére, hogy olyankor a felügyeletet diákok látják el.

Két év tapasztalatai alapján új gépeket kívánnak beállítani és több technikai személyzetet, amely lehetővé teszi az esetenkénti műszaki beavatkozást. A felhasználók egész nap jönnek. A Medline Cambridge Compact és EBSCO verziója között választhatnak, de az utóbbi a kedveltebb. Rendelkezésre áll az OHS-ROM /Occupational Health and Safety/, PDQ /rák-adatbázis/, a PsycLIT, az SCI és további adatbázisok. Van aki egy órát használja a gépet, van aki 10 perc után elégedetten távozik kinyomtatott, vagy letöltött eredménnyel.

A felhasználók láthatóan eredményesen egyeztetik egymás között az időpontokat, de tervezik, hogy heti egy napot előzetes helyfoglalásra tartanak fenn.

Az utmutató bevált, de sokat segít a "szájhagyomány" a tapasztalatok személyes átadása is. Technikai beavatkozásra ritkán van szükség.

Amikor a felhasználók az EBSCO lemezzel dolgoznak, néha figyelmetlenségből megőrzik a gépen keresési eredményeiket. Ezeket felhasználták annak elemzésére, hogyan keresnek felhasználók, milyen precízek kereséseik, hogyan alkalmazzák a MeSH-t stb. Mindezt természetesen a névtelenség és diszkréció maximális biztosítása mellett végezték.

Az Összegyűlt tapasztalatokat azokon a tanfolyamokon is felhasználták, amelyeken több, mint száz orvos vett részt. A jövőben többek között havi egy-két alkalommal rendszeresen, a medikusok számára is megrendezett tanfolyamokat terveznek és új gépeket fognak beállítani.

Nagy-Britanniában már 70 intézmény tagja annak a körnek, amely összefogja a biomedicinális CD-ROM-okat felhasználó könyvtárakat. Képviselőik évente kétszer találkoznak, hogy megvitassák tapasztalataikat és megismerkedjenek az új termékekkel.

Hollandiában 193 orvosi irányultságú könyvtár és dokumentációs központ működik. Ezek közül 81 küldött vissza kitöltött kérdőívet egy, az információkereső rendszerek használatát vizsgáló felmérés végzőinek, a megkérdezett könyvtárak 8,46 %-a már rendelkezik CD-ROM-mal és 23,46 %-uk meg kívánta venni, többségében a Medline valamelyik verzióját.

31,03 % véleménye szerint a CD-ROM ki fogja szorítani a nyomtatott információs eszközöket, 37,93 % szerint az on-line keresést fogja kiváltani, 31,03 % nem vár változást.

Mivel a különböző gyártók lényegében ugyanazokat az adatokat szolgáltatják, a vásárláskor döntő tényezők a szoftver és az ár.

A visszakeresési szoftver kiválasztásának leglényegesebbnek ítélt szempontjai: szerzői mutató, betűrendes/hierarchikus tezauszus, folyóiratcím-mutató és könyvtárközi kölcsönzési opció /2/.

Spanyolországban felhasználói vizsgálatot végeztek. A vizsgált CD-ROM az EBSCO cég terméke.

A könyvtárosok rövid használati utmutatót dolgoztak ki a legfontosabb műveletek: a hozzáférés, a keresés és a megjelenítés elvégzésének segítésére. Ebben az utmutatóban nem írtak a találatok tárolásától és kinyomtatásáról.

A felhasználóknak a következő kérdőívet kellett kitölteniük:

1. Könnyen használható-e a rendszer?
2. Volt-e Ön valaha on-line rendszer felhasználója?
3. Használt-e Ön valaha mikroszámítógépet?
4. Jelentett-e időmegtakarítást, hogy a Medline rendszert CD-ROM-on használta?
5. Releváns volt-e az információ, amit talált?
6. Kérjük, jelölje meg mit vett igénybe a lemez használatának megtanulásához!

A könyvtáros segítsége

Próbálkozás-okulás

Használati utmutató

Help-funkció*

Egy barát segítsége.

7. Könnyen megtanulható-e a rendszer használata?
8. Fogja- újból használni?
9. Megjegyzések.

A kérdőívet 62 orvos töltötte ki. 94 %-uk szerint a rendszert könnyű használni; 96 % szerint használata könnyen megtanulható; 79 % korábban már használt mikroszámítógépet. Ez utóbbiak sokkal kevésbé vették igénybe a könyvtárosok segítségét. Azok esetében

* A számítógép által a képernyőre kiírt magyarázó szöveg.

viszont, akik alkalmanként on-line szolgáltatás felhasználói voltak /47 %/ ez nem jelentette azt, hogy jobban ismernék a CD-ROM-ot. Ez valószínűleg annak következménye, hogy az on-line keresésben nem vettek közvetlenül részt. Tapasztalatuk ugyanakkor segítette őket a bibliográfiai adatok felismerésében és indexelési ismeretük is nagyobb volt. A legtöbben /94 %/ igénybe is vették a könyvtárosok segítségét. 25 % maga próbálkozott, majd okult hibáiból; 19 % használta az utmutatót. A "Help"-ek használata és a baráti segítség aránya jelentéktelen volt /3/.

Az Egyesült Államokban, a Michigani Egyetem Taubman Orvosi Könyvtára 1987 óta nyújt CD-ROM szolgáltatást a Medline Compact Cambridge és a PsycLIT, az American Psychological Association adatbázisa, Silverplatter verziójának segítségével. Az előbbi 1982-től 1988 második negyedévéig állt rendelkezésre a vizsgálá idején, az utóbbi 1972-től 1988-ig. Volt egy Science Citation Index CD-jük is, ez azonban túl rövid időszakot ölelt fel ahhoz, hogy vizsgálhatták volna használatát.

A CD-ROM munkahelyek használatához rövidebb és hosszabb használati utmutatók is rendelkezésre álltak és a tájékoztató szolgálat munkatársai is segítséget nyújtottak, ha ez szükséges volt. Ezenkívül hetente kétszer 20 perces bemutatókat szerveztek.

A vizsgálat célja az volt, hogy felderítse, mely felhasználói kategóriák élnek ezzel az eszközzel, elégedettek-e vele, milyen segítséget igényelnek és milyen típusu kereséseket végeznek.

A kérdőívek kidolgozásához az információs szakértőkkel való konzultáción kívül kísérleti felmérést is végeztek.

89 értékelhető választ kaptak. A tulnyomó többség a Medline felhasználója volt. Ehhez tudni kell, hogy a PsycLIT az egyetem más könyvtáraiban is megtalálható. A Medline felhasználóinak több, mint 50 %-a továbbképzésen részt vevő hallgató /graduate student/ volt, zömében az orvosi fakultásról.

A PsycLIT felhasználóinak több, mint 70 %-a továbbképzős volt, 40 %-uk az orvosi fakultás hallgatója.

A két rendszer valamelyikének felhasználói közül több, mint 40 % először használt CD-ROM-ot, közel 14 %-nak nem volt számító-

gépes előtapasztalata, viszont 38 % már dolgozott CD-ROM-mal és 26 %-nak volt on-line keresési tapasztalata.

A kereséssel mindkét adatbázis esetében mintegy 76 % volt elégedett, viszont több, mint 50 % kevésnek találta a 30 perces keresési időt. Azok közül, akik korábban is kerestek CD-ROM-on, közel 90 % volt a megelőző kereséssel elégedett.

Több, mint 86 % igénybe vett valamilyen segítséget. A nyomtatott segédletek használata hasonló /60 % feletti/ volt mindkét adatbázis használóinál és hasonlóan hasznosnak is találták ezeket /85 % felett/. A felhasználók 2/3 része kérte könyvtáros segítségét és volt elégedett ezzel a segítséggel.

A Medline CD-ROM bemutatókon igen kevesen vettek részt, elsősorban azért, mert nem tudtak róla.

A PsycLIT felhasználói kizárólag tárgy szerint kerestek, a Medline felhasználóinak több mint 91 %-a keresett így, de néhányan a cikkek szerzői alapján is végeztek keresést.

A Medline-ből végzett keresések mintegy 38 %-a szabadszöveges volt, csak 33 % használta a MeSH-t és 24 % nem volt biztos benne, mi alapján keresett, ami azt jelenti, hogy a felhasználók egy jelentős része nem aknázza ki az adatbázisban rejlő lehetőségeket /4/.

Források:

1. CD-ROM in Europe. Newsletter to European Health Librarians, 1990, 10, 13-21.
2. Eger A.J.: Survey of the attitude in medical libraries towards CD-ROM as information source. Health Information for All: A common goal. Proceedings of the Second European Conference of Medical Libraries, Bologna, November 2-6, 1988. München etc.: Saur, 1989, 383-389.
3. Astals I., Dominguez M.R.: Information retrieval on CD-ROM and end-users. Health Information for All: A common goal. Proceedings of the Second European Conference of Medical Libraries, Bologna, November 2-6, 1988. München etc.: Saur, 1989, 375-380.
4. King N.S., Goldstein S.E., Williams L.A.: Medline and PsycLIT on CD-ROM: A survey of users in an academic medical library. Medical Reference Services Quarterly, 1990, 9, 1, 43-58.

/Koltay Tibor/

Maurice B. Line: A kiadványok egyetemes hozzáférhetőségének kérdése az elektronika korában. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1990, 37, 6, 229-232.

A dokumentumellátás fejlődése általában messze elmarad a bibliográfiai számbavétel mögött, amely, ha nem is nevezhető teljesnek/pl. a szürke irodalom még lefedetlen/ igen előrehaladott, hiszen a legtöbb ország fontos publikációs meg lehetőségei könnyen fellelhetők, ami viszont elképzelhetetlen lett volna az automatizáció nélkül.

A dokumentumellátásban ezzel szemben még mindig a manuális módszerek uralkodnak. Sok központi katalógust a hagyományos cédulaformában építik fel, a kérések postai úton érkeznek és a dokumentumot vagy másolatát csomagként adják fel stb.

Az utóbbi évtizedben azonban jelentős változások mutatkoztak.²⁸ Egyre több központi katalógust vittek számítógépre, a részt vevő könyvtárak címleírásaikat on-line táplálják be. A lelőhely megállapítása után a kérést közvetlenül a dokumentumot tároló könyvtárhoz, teljesíthetlenség esetén más forráshoz automatikusan lehet továbbítani, on-line tisztázhatók a problematikus bibliográfiai adatok stb.

A más országok nagy könyvtárainak automatizált katalógusaihoz való közvetlen hozzáférés új dimenzióval bővítette a könyvtárközi kapcsolatokat. A nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés gyorsabban növekszik, mint az országon belüli. Várható, hogy a legtöbb nyugat-európai ország központi katalógusa on-line módon lesz elérhető néhány éven belül és javulni fog a kérések színvonala is, ha ugyanazt a szabványosított dokumentumkérő protokollt használják majd az egész világon.

Ezek a fejlemények befolyásolják az egyes országok gyarapítási politikáját is. Kevésbé lesz szükség külföldi dokumentumok kiterjedt gyűjteményeinek felépítésére, ha a ritkán keresett anyagokat könnyen meg lehet szerezni külföldről.

²⁸ A változások egy részéről ld. G.P. Cornis cikkét a BLDSC-ről. /Orvosi Könyvtáros, 1989, 29, 4, 265-279./

Szükségtelemmé válik egy-egy régió országainak kooperációja, ha a dokumentumokat a világ másik végéből ugyanolyan gyorsan lehet megrendelni és megkapni, mint egy szomszédos országból.

Hogy melyik dokumentumforrást részesítik előnyben, azt a költségek, a teljesítés gyorsasága és valószínűsége dönti el. Ugyanakkor a kevésbé fejlett országoknak nagy erőfeszítéseket kell tenniük a hazai dokumentumforrások fejlesztése érdekében, mert a nemzetközi hozzáférés csak kiegészítője lehet a hazai ellátásnak.

Az automatizálásnak pszichológiai hatása is van: a könyvtárak rákényszerülnek a kérések gyors elintézésére, ha már nem hivatkozhatnak a postai szolgáltatások lassúságára.

Az automatizált katalógusok nincsenek hatással a kért dokumentum vagy másolata tényleges szállítási időtartamára.

A könyvek eredetiben való szolgáltatásának nincs igazi alternatívája. Az időtényező miatt, ez esetben csak a légiposta jöhet számításba, ami viszont igen költséges. Következésképpen az egyes országoknak a könyvek tekintetében nagyobb önellátásra kell be rendezkedniük, mint a folyóiratok esetében.

Cikkek továbbítására már több éve használják a távmásolást, de a telefax még mindig túl lassu és túl költséges. Mindenesetre, a távmásolás egyelőre jobb kilátásokkal kecsegtet, mint a műholdas távközlés, amelytől sokat vártak még néhány éve.

A szövegek elektronikus tárolása mágnesszalagon, vagy mágneslemezen, valamint CD-ROM-on jelenti az egyetlen valós reményt a dokumentumellátás további javítására. Egyelőre nagyon kevés szöveget tárolnak elektronikus hordozón. Bár sok kiadvány készül számítógépes szedéssel, ezek a szövegek nem alkalmasak visszakeresésre vagy továbbításra.

Az a jóslat, hogy a 80-as évek közepére az elektronikus folyóiratok olcsóbbak lesznek, mint a hagyományosak, nem vált valóra.

Néhány folyóiratot ugyan elektronikusan, on-line hozzáférhető formában tárolnak, de gyaníthatóan használatuk nem olyan mértékű, hogy a nyomtatott folyóiratok életképes alternatívájává válhassanak.

Az elektronikus szövegtárolás legjelentősebb vállalkozásának az ADONIS projekt minősíthető.^x Ennek keretében 219, főként orvosi és biológiai folyóirat nyomtatott füzetait, digitális jelekké alakítva, CD-ROM-ra viszik. Kérés alapján a kívánt cikkeket kinyomtatják, majd postán vagy telefaxon továbbítják. Ilyen módon, a kérő könyvtárak szempontjából nincs javulás, kivéve azt a tényt, hogy az illusztrációk minősége sokkal jobb.

Az önellátás lehetőségét, a könyvtárközi kölcsönzés látványos csökkenését a CD-ROM sem hozza magával. E cél elérésének gátját maga a rendszer jelenti. Ha ugyanis a CD-ROM-ra ritkán használt folyóiratok kerülnek, nem lesz irántuk kereslet és a szolgáltatás drága marad. Ha viszont keresett folyóiratok vannak a CD-ROM-on, egyidejűleg sokan akarják használni őket, ami komoly nehézségeket okoz abban az esetben, ha ugyanazon a lemezen különböző folyóiratok több füzete szerepel. Mindezt csak a CD-ROM-ok több példányban való beszerzésével oldhatnák meg a könyvtárak, ami azonban felémésztené azokat a megtakarításokat, amelyeket a könyvtárközi kölcsönzés csökkenése eredményez.

A másik nehézség abból ered, hogy a képernyőn való olvasás akkor is problematikus, ha egy bizonyos cikkre van szükség. Ha viszont egy egész folyóiratszámot akar átnézni valaki, akkor semmi sem helyettesítheti a nyomtatott formát. A könyvtárnak tehát meg kellene vennie a hagyományos és a CD-ROM kiadást is. Bár két-három év múlva kidobhatók a füzetek, s így megtakaríthatók a kötetési és tárolási költségek, a végeredmény mégis a kiadások növekedése.

További problémát jelent a CD-ROM ára. A kiadók nem fogják kockára tenni a hagyományos folyóiratok publikációjából származó nyereségüket olcsó CD-ROM kiadások piacra dobásával.

Összefoglalva: a hagyományos ellátás költségtényezői: a folyóiratok előfizetése, a feldolgozás, a kötetés, a tárolás, a könyvtárközi kölcsönzés.

^x Részletesebben ld. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1988, 35, 4, 182-183.

A CD-ROM költségtényezői: a lemez megvásárlása vagy lízingelése, a munkaállomások beszerzése, a kinyomtatás, a gyakran keresett folyóiratok nyomtatott verziójának előfizetése, a CD-ROM esetenkénti használatának térítése és ugyancsak könyvtárközi kölcsönzés.

Kérdéses annak a megoldásnak a gazdaságossága is, amely szerint a CD-ROM-ot a visszamenőleges évfolyamok tárolására vennék igénybe. Ez csak akkor látszik elfogadhatónak, ha a könyvtár teljességgel kifogyott a raktári férőhelyből.

Vonzóbb lehetőségként kínálkozik a CD-ROM nem teljes folyóiratok, hanem gyakran használt cikkek tárolására. A hivatkozási vizsgálatok ugyanis azt mutatják, hogy a használat a folyóiratokon belül a cikkek kisebb százalékára esik.

Megvan annak a veszélye is, hogy a CD-ROM technológia mulandó jelenségnek bizonyul. Szövegtárolásra csak azért használják, mert a kompakt hanglemezek előállítására is ezt az eljárást alkalmazzák. Ha viszont a digitális hangszalag kiszorítja a kompaktlemezt, kétségesse válik a CD-ROM jövője is.

Igen hasznos lehet viszont a WORM /Write Once - Read Many Times = egyszer írható, többször olvasható/ típusu lemez. A kiadók digitális szalagon kölcsönözhetnék a folyóiratszövegeket a könyvtáraknak, s azok WORM-ra vehetnék át az őket érdeklő cikkeket.

/Koltay Tibor/

Thai Medical Literature Index 1980-1984,
Philippine Medical Literature Index 1980-1986 -
Két "egzotikus" orvosi bibliográfia

A Tokióban működő SEAMIC /South East Asian Medical Information Center, Délkelet-Ázsiai Orvostudományi Információs Központ/ korábban is élénk publikációs tevékenységet folytatott, mindenekelőtt a térségben készült disszertációk bibliográfiáinak közreadásával.

A Thai és a Fülöp-szigeteki orvosi bibliográfia valójában csak annyira egzotikus, amennyire számunkra az e két nép és a két ország, Thaiföld és a Fülöp-szigetek. A bibliográfiák ugyanis teljes egészében az Index Medicus szerkezetét követik. Ahogy ez címből is kiderül, mindkét bibliográfia retrospektív. A Thai bibliográfia 50, a Fülöp-szigeteki 67 folyóirat, illetve kongresszusi kötet feldolgozását jelenti. Tételszám híján a bibliográfiai leírások számát csak becsülni tudjuk. A Thai bibliográfiai tételek száma meghaladja a 12 ezret, a Fülöp-szigeteki bibliográfia tétel-száma 5 ezer körülire tehető.

/Koltay Tibor/

Ára: 60.- Ft